

Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie aardgaswinning Groningen heeft op 6 oktober 2022 **mevrouw Van Loon** als getuige gehoord, die werd bijgestaan door de heer Serphos.

Voorzitter: Van der Lee
Griffier: Israel

Aanwezige leden van de commissie: Van der Graaf, Kat, Kathmann, Kwint, Kuik, Van der Lee en Tielen.

Aanvang 09.30 uur.

De **voorzitter**:

Aan de orde is het verhoor van mevrouw Van Loon. Ik verzoek de griffier om mevrouw Van Loon en haar steunverlener binnen te geleiden.

(De griffier geleidt de getuige naar haar plaats in de Enquêtezaal.)

Mevrouw **Van Loon**:
Goedemorgen.

De **voorzitter**:

Goedemorgen, mevrouw Van Loon, en ook de heer Serphos. Van harte welkom bij de parlementaire enquêtecommissie aardgaswinning Groningen.

De **voorzitter**:

60 jaar aardgaswinning heeft Nederland veel gebracht, maar kent zeker voor gedupeerden schaduwkanten. De commissie onderzoekt hoe deze schaduwkanten hebben geleid tot het besluit om de aardgaswinning in Groningen te stoppen. Wij willen weten hoe de besluitvorming op cruciale momenten is verlopen en hoe private en publieke partijen hebben samengewerkt bij de gaswinning. Wij onderzoeken de aardbevingen en de ontwikkeling van kennis daarover, de afhandeling van schade veroorzaakt door de aardbevingen en het proces van het versterken van gebouwen in de provincie Groningen.

Mevrouw van Loon, u bent sinds 1 januari 2016 president-directeur van Shell Nederland. In die hoedanigheid willen wij u als getuige horen. U heeft ervoor

gekozen om de belofte af te leggen en daarmee de gehele waarheid en niets dan de waarheid te zullen zeggen. Daarom verzoek ik u om te gaan staan.

(In handen van de voorzitter legt mevrouw Van Loon de belofte af.)

De **voorzitter**:

Dan staat u onder ede en mag u weer plaatsnemen. Het verhoor met u wordt afgenomen door mevrouw Kuik en mevrouw Tielen, en mogelijk dat mevrouw Van der Graaf ook nog enkele vragen aan u heeft. Is dat helder?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

De **voorzitter**:

Dan gaan we beginnen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Mevrouw Van Loon, de voorzitter zei het al: u treedt op 1 januari 2016 aan als president-directeur Shell Nederland B.V. Daarvoor bent u al vanaf 1989 in diverse functies werkzaam binnen Shell. In dit verhoor gaan we het met u met name hebben over de diverse onderhandelingen die Shell en Exxon voerden met de Nederlandse overheid om tot een oplossing te komen voor de problematiek in Groningen. Ik begin met een grote, globale vraag: wat zijn uw belangrijkste verantwoordelijkheden in uw huidige functie als president-directeur van Shell Nederland B.V.?

Mevrouw **Van Loon**:

Shell is internationaal georganiseerd, dus de bedrijfsactiviteiten hebben internationale directeuren. Maar we hebben ook landendirecteuren, en ik ben de landendirecteur voor Shell in Nederland.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Wat houdt dat in als het gaat om het Groningendossier?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat houdt in dat ik coördineer. Namens Shell ben ik ook deel van de zogenaamde personele unie. Daar doe ik dus mee aan de overleggen in verschillende gremia. Eigenlijk ben ik ook degene die namens Shell de gesprekken met de overheid voert, zeker als het over strategie gaat. NAM is

de uitvoeringsorganisatie, en ik voer namens Shell het woord met de overheid en met ExxonMobil over de langetermijnstrategie.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Hoe is de verhouding met de NAM? Heeft u ook veel strategische overleggen met de directeur van de NAM? Hoe moet ik dat zien?

Mevrouw **Van Loon**:

De directeur van NAM is gewoon een zelfstandige directeur van een joint venture, dus die neemt zijn eigen beslissingen voor het bedrijf NAM, en legt daarvoor verantwoordelijkheid af aan Shell en Exxon en aan de aandeelhouders. Ik ben deel van de personele unie, dus ik volg ook wat er allemaal gebeurt in het gasgebouw en heb ook regelmatig overleg. In die overleggen hoor ik natuurlijk van alles, maar ik spreek ook de heer Atema regelmatig.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Spreekt jullie ook samen strategieën af?

Mevrouw **Van Loon**:

Nou, ik denk toch meer dat de NAM de uitvoeringsorganisatie is. Zij kijken dus maar naar wat er vandaag gebeurt en hebben daar hun eigen verantwoordelijkheden in. Eigenlijk van begin af aan zag ik mijn rol in het zoeken naar hoe het beter kan en wat anders moet; hoe gaan we om met de bestaande processen, hoe lossen we de bestaande problemen op? Natuurlijk houd je NAM daarbij op de hoogte, maar ik sprak natuurlijk ook met ExxonMobil en met de Staat.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ik ben nog even expliciet benieuwd naar de relatie met de NAM-directeur, want die zit, zoals u al zei, op de uitvoering en dichterbij het proces. Zijn er dan nog verschillen in opvattingen en discussies over hoe dingen moeten worden aangevlogen?

Mevrouw **Van Loon**:

Zeker in alles wat Groningen betreft, zijn er natuurlijk heel veel discussies, omdat het vanaf het begin, in 2016, wel duidelijk was dat het niet goed ging. Ik kan me nog heel goed het gesprek herinneren bij mijn aantreden met onze internationale directeur, de heer Ben van Beurden. Daarin werd door hem heel duidelijk aan mij gevraagd: ga kijken hoe het beter kan. Dus ik

ben zeker in het eerste jaar, 2016, en ik denk dat dat wel tot midden 2017 heeft geduurd, echt op zoek gegaan naar wat er aan de hand was. Over die collectieve zoektocht naar wat nou eigenlijk een veilige winning is en wat maatschappelijk verantwoord is, heb ik met alle partijen gesproken, ook met NAM maar ook met mensen uit Groningen -- goh, hoe kijken jullie daartegen aan? -- en met andere belanghebbenden. Aan de ene kant heeft het wat lang geduurd, omdat het complex was, voordat ik zag: dit moet echt anders. In mei 2017 hebben we een hele grote reset gedaan met de directie. Daar was ik ook bij. Daar heb ik er ook voor gepleit dat wij als Shell, als verantwoordelijke partij, een andere strategie moesten gaan voeren. Dat is in mei besloten in de directie van Shell. Dat is denk ik iets wat wij daar hebben gedaan en later, toen wij de afspraken hebben gemaakt, is NAM gevraagd om daar uitvoering aan te geven.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

We komen straks uitgebreid op die "grote reset", zoals u dat noemt. We zien dat uw voorganger, de heer Benschop, is aangesteld vanwege zijn bestuurlijke profiel, terwijl u meer een engineeringachtergrond heeft. In hoeverre wijst dat op een accentverschuiving binnen Shell?

Mevrouw **Van Loon**:

Bij mijn aanstelling heb ik uitgebreid met Ben van Beurden gesproken over wat er van mij verwacht werd. Ik heb ook gezegd dat ik geen politieke ervaring heb, dus dit was allemaal nieuw voor mij. Ik kom uit het bedrijfsleven en uit de techniek. Ben van Beurden heeft ook gezegd dat de twee grote dossiers, de twee grote onderwerpen waarvoor ik mij moest inzetten, waren: Groningen verbeteren en de energietransitie bevorderen. Hij zei: ik denk dat je met jouw kennis van ons bedrijf en ook met hoe ik je ken als persoon de goede bent om dat los te trekken. Ik denk dat mijn baan door allerlei mensen gedaan kan worden met verschillende achtergronden, maar mijn achtergrond maakte me daar geschikt voor.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

U heeft meer expertise in de technische aspecten van bijvoorbeeld de Groningse veiligheid?

Mevrouw **Van Loon**:

Aan de ene kant ben ik ingenieur, dus het klopt dat ik de technische kant en de mensen bij NAM heel goed kan begrijpen, en dat ik begrijp in welke realiteit zij zitten. Ik heb zelf in 2016 echt wel van begin af aan beseft dat ik

veel meer extern moest gaan luisteren naar wat de realiteit van al die partijen was om te begrijpen waarom het zo complex was. Dus alhoewel ik een ingenieur was, denk ik dat ik mij toch anders heb ingezet en dat ik in eerste instantie het gesprek ben aangegaan met de mensen in Groningen om hun realiteit veel beter te begrijpen. Het heeft mij ook echt veel gebracht om te horen hoe vast het zat, waar het misging en hoe complex het voor hen was. En ik heb mij in het eerste jaar ook heel erg ingezet om de gasdeling en het perspectief voor Groningen te gaan bediscussiëren, vooral met de overheid. Dus wat dat betreft waren dat geen ingenieursonderwerpen maar wel onderwerpen die ik op dat moment heel erg belangrijk vond.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Uw counterpart is de heer De Jong van Exxon. Hij is verantwoordelijk voor de gasmarketing. In hoeverre leiden deze verschillende achtergronden tot een verschillende opstelling in het gasgebouw?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat het verschil tussen Esso en Shell niet zozeer iets is wat tussen De heer De Jong -- of de heer Van Roost, waar ik ook nog een tijd mee heb gewerkt -- en mijzelf zit. Het gaat veel meer over een bedrijf dat iets meer afstand van Nederland heeft. Hun hoofdkantoor zit in Dallas. Door de mensen in ons bedrijf werden natuurlijk meer Nederlandse kranten gelezen, dus dat gaf ook een andere benadering. Ik denk dat de Exxon-benadering meer zakelijk, correcter was en dat wij met een hele grote aanwezigheid in Nederland, zowel qua bedrijfsactiviteiten als qua mensen, toch veel meer voelden dat het maatschappelijke draagvlak aan het wegvallen was en dat wij ons er toch veel meer voor wilden inzetten om te begrijpen hoe dat zat en hoe we dat konden veranderen. Dat is ook mijn insteek geweest. Die eerste anderhalf jaar waren voor mij echt een zoektocht om te voelen wat iedereen vindt, waarom het zo complex is en waarom het steeds moeilijker wordt. Ik denk dat ik daar misschien iets nieuwsgieriger ben geweest.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

U schetst de positie van Exxon. U heeft een meer technische achtergrond. Als ik dan kijk naar de persoon waarmee u moet samenwerken, dan stel ik vast dat Exxon iemand brengt die meer een marketingachtergrond heeft. Komt dat dan ook tot uiting in de onderhandelingen? Wordt dat dan ook uitvergroot?

Mevrouw **Van Loon**:

Nou, ik denk dat dat niet aan de achtergrond ligt. Nee. In de onderhandelingen, ook met de overheid, hebben we ook te maken met mensen met verschillende achtergronden en ervaringen. Je zoekt naar gezamenlijke oplossingen. Ik denk dat Esso en Shell toch altijd goed met elkaar de lijn weer hebben kunnen vinden, ook met de overheid. Maar er zijn wel accentverschillen. Ik denk dat Shell iets actiever dan Esso heeft gestuurd op het stuk maatschappelijk draagvlak als het gaat om NAM op afstand zetten en het volume naar nul brengen. Maar dat hebben we uitgelegd aan Esso en zij konden daar vrij snel in mee.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

We zullen op specifieke momenten nog even stilstaan bij de verschillende verhoudingen. We zien in 2016, het jaar waarin u aantreedt, dat vrijwel alle commissarissen in het gasgebouw wisselen. Hoe verklaart u dat?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat dat toeval is, omdat er veel mensen aan het einde van hun periode zaten. Bij mijn aantreden was ik natuurlijk het jongst en ik meen dat ik er tegen het eind van 2016 al het langst zat.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Wat was het effect van die wisselingen?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik heb het eigenlijk als positief ervaren. Want we kregen veel nieuwe mensen, die net als ikzelf op zoek waren naar het antwoord op de vraag: wat is hier nou aan de hand? Ook zij zagen de urgentie dat het echt anders moest. Het gesprek daarover onderling konden we dus heel goed voeren: joh, we moeten echt naar een reset toe. Ik denk dat al die nieuwe mensen gedeeltelijk dezelfde zoektocht ondernamen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Met een open blik in plaats van ...

Mevrouw **Van Loon**:

Met een open blik en ook kijken ... Kijk, het gasgebouw was 50, 60 jaar oud en paste niet meer bij deze tijd. In 2016 voelden mensen al aan dat er toch kanten aan zaten die niet transparant waren en niet meer meekonden met

de tijd. Ik denk dat iedereen die nieuw in het gasgebouw kwam, dat ook wel voelde.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In uw eerste maand als president-directeur stuurt u, samen met Joost van Roost van ExxonMobil, een brief aan minister Kamp van Economische Zaken, want u heeft kort daarvoor een eerste ontmoeting met minister Kamp gehad. In die brief staat dat het minimaliseren van de productie van Groninger gas "zonder dat vaststaat dat veiligheidsoverwegingen daartoe aanleiding geven aan de kern van de samenwerking raakt". Wat bedoelde u daarmee?

Mevrouw **Van Loon**:

Die brief is iets waarop ik denk ik anderhalf jaar later in 2017, en zeker nu, niet trots meer ben. Ik denk dat we die niet hadden moeten schrijven. Maar in die eerste weken van mijn baan was mijn context dat we bij Shell, maar eigenlijk allemaal, op zoek waren naar een antwoord op de vraag: wanneer is het veilig en wat is dan maatschappelijk acceptabel? We waren op zoek naar de veiligheidscriteria die dat zouden vaststellen. Dus in de samenwerking met de Staat was tot dan toe gezegd: we gaan de winning maximaliseren, mits veilig. Dat was een vraag die daarbij hoorde. Dat de realiteit ondertussen anders was, heb ik denk ik in 2016 zelf moeten horen en moeten ondervinden. In 2017 heb ik ook moeten zeggen: nee, die winning moet anders; we moeten niet op maximale volumes gaan zitten.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dus wat wilde u toen bereiken met die brief?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik wilde duidelijkheid krijgen van minister Kamp over wat de veiligheidscriteria waren en waar hij op stuurde, dus hoe hij dacht tot die veilige, verantwoorde winning te komen. Dat was mij niet duidelijk. Ik denk dat het inzicht dat we die veiligheidscriteria ook niet makkelijk konden vinden, echt pas gedurende het jaar daarna is gekomen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat was de reden dat Shell en Exxon die brief stuurden, en niet bijvoorbeeld NAM, die de operator was?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat heeft ermee te maken dat NAM echt de uitvoering doet. NAM keek zelf

elke keer naar de winningsplandiscussies en stelde zich de vraag: wat wordt er van ons verwacht? Ik en Joost van Roost waren toen, samen met de Staat, eigenlijk de partijen die nadachten over de strategie. Wij zaten regelmatig bij elkaar om te kijken hoe het in het gasgebouw ging en wat er anders kon.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Vanuit die strategie wilt u dus meer duidelijkheid over de veiligheid, omdat "maximale winning, mits veilig" voor u onvoldoende handvatten bood?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, het was onduidelijk hoe we daar zouden komen. Ik wilde dus van de minister weten hoe hij dat zag en waarom hij die beslissingen nam.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In die brief staat ook een verzoek van u aan de minister om "af te zien van alle maatregelen die erop gericht zijn of ertoe kunnen leiden dat winbare reserves niet economisch gewonnen kunnen worden". Welke argumenten had u voor dat verzoek?

Mevrouw **Van Loon**:

Het past denk ik bij wat ik net zei: we gingen nog steeds uit van een context waarbij we dachten het gasveld helemaal te kunnen produceren, mits veilig. Als de veiligheidscriteria niet duidelijk waren maar er werd gestuurd op lagere winning, dan was dat onduidelijk. Dus het was weer deel van die discussie, van die dialoog, van die zoektocht: "Goh, waarom doe je dit of hoe gaan we daarop uitkomen?"

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Zoals u het nu vertelt, klinkt het bijna als een open vraag -- vertel ons wat veilig is -- maar ik lees toch echt wel een verzoek om af te zien van maatregelen. Het gaat wel verder dan een verzoek om duidelijkheid.

Mevrouw **Van Loon**:

Zoals ik al zei: ik zou die brief nu niet meer geschreven hebben. Ik denk dat de toon van de brief en de inhoud van de brief niet pasten. Dat inzicht heb ik ook pas daarna gekregen. De zoektocht was al verder en dus had ik het uitgangspunt van de samenwerking met de overheid conform de Overeenkomst van Samenwerking eigenlijk niet meer als ijkpunt moeten gebruiken.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In interne e-mailberichten van Shell uit januari 2016 lezen we dat Shell observeert dat "het veiligheidsvraagstuk eigenlijk niet meer zo met aandacht wordt gevolgd in de verschillende maatschappelijke gremia". Op welke manier speelde die observatie, dus dat het veiligheidsvraagstuk niet meer zo'n grote rol speelt, een rol in uw pleidooi voor een hoger winningsniveau?

Mevrouw **Van Loon**:

Er is in die tijd, en ik denk ook daarvoor, heel veel discussie geweest over technische modellen en technische veiligheid. Ik denk dat die interne discussie erover ging dat de technische modellen en de technische veiligheid er minder toe leken te doen. Ik denk dat dat ook klopt. Gedurende die tijd gingen we inzien dat die modellen gelimiteerd waren in de discussie die er in de maatschappij plaatsvond. De Groningers vroegen ook echt om verlaging van dat volume. We gingen inzien dat dat er ook toe bijdroeg, dat dat nodig was om veilig te zijn. Dat is meer de technische blik: je kijkt naar modellen. Maar er was ook een andere discussie aan de hand.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Shell observeert dus dat die discussie even minder prominent lijkt te zijn. Mijn vraag was in hoeverre die observatie een rol speelde bij het verzoek om een hoger winningsniveau te krijgen.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat die observatie -- wat zijn nou de criteria? -- weer terugkomt bij die zoektocht van: goh, waar gaan we nou eigenlijk op sturen? Bij de brief en ook in de gesprekken met de minister in 2016 ging het over de vraag: sturen we dan niet op die technische veiligheid? Dat was nog de zoektocht waar wij in zaten en die we pas in mei, juni 2017 echt drastisch hebben omgedraaid. Toen hebben we gezegd: hier gaan we zo niet uitkomen; er is geen maatschappelijk acceptabel, veilig niveau vast te stellen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U spreekt ook over maatschappelijk draagvlak in die brief. U schrijft over het belang van maatschappelijk draagvlak in de regio, maar tegelijkertijd pleit u voor hogere winning. Hoe was die balans toen bij Shell in uw beleving?

Mevrouw **Van Loon**:

In die eerste weken ging ik ervan uit dat als je duidelijk was, je maatschappelijk draagvlak kon creëren. Dus als je heel goed uit kon leggen

wat de veiligheidscriteria waren en waarom dat zo was, zou dat helpen. Ik denk dat ik daarna heb geleerd dat er allerlei modellen waren en dat er allerlei experts en instituten waren die het niet met elkaar eens waren, dus dat dat zo niet kon. Maar dat was in de eerste weken nog wel de context waar ik in begon. Ik dacht: nou, als heel duidelijk is wat veilig is en als je daar heel duidelijk over communiceert, dan neemt dat misschien de onrust weg.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U zei aan het begin van het verhoor dat de heer Van Beurden twee belangrijke thema's aan u had meegegeven. Het ene was Groningen, waarbij hij ook zei: mevrouw Van Loon, kijk hoe het beter kan. Hoe moet ik die opdracht opvatten in relatie tot wat u nu zegt over die brief?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat u het echt moet zien in de context van de eerste weken in een baan. Je komt in een complexe discussie over Groningen terecht, waarbij ik eigenlijk te veel tijd nodig heb gehad om echt te begrijpen waar het heen ging. In de eerste twee weken vaar je heel sterk op wat er gebruikelijk is, wat er ligt en wat je team ook analyseert, maar ook op wat je zelf denkt dat logisch is: goh, als nou heel duidelijk is wat veiligheid is en als de minister dat heel duidelijk kan uitleggen, dan zou ik denken dat dat helpt; als we dan weten wat "veilig" is, kunnen we die volumes produceren. Maar ik wil nogmaals herhalen dat ik dat met de kennis van nu, en zelfs al met de kennis van een jaar later, anders gedaan zou hebben.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Kort na het versturen van die brief spreekt u met minister-president Rutte. Wat was zijn reactie op de wens van Shell voor een hoger productieniveau?

Mevrouw **Van Loon**:

De discussie waar minister-president Rutte bij was, is denk ik bij het diner. Klopt het dat u daaraan refereert?

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U spreekt hem in ieder geval kort na het versturen van die brief, ja.

Mevrouw **Van Loon**:

Dat was dus in een context met meerdere kabinetsleden. Daar werd vanuit de minister-president eigenlijk gezegd dat hij verwachtte dat de verlaging

naar 27 miljard, die toen net had plaatsgevonden, eigenlijk wel het laatste was. Hij had het gevoel dat we er wel uit waren. Als de versterkingsopgave maar goed van start zou gaan, dan had hij er vertrouwen in dat dit wel de juiste aanpak was.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Was dat ook de reactie die u had verwacht na het versturen van de brief aan minister Kamp?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat was nog steeds in mijn eerste maand, dus ik was toen vooral nieuwsgierig. Dus ik denk dat ik vooral nieuwsgierig was naar hoe hij ertegen aankeek en hoe andere kabinetsleden ertegen aankeken. De minister van Financiën was erbij, minister Kamp was er ook bij. Ik kan mij ook nog goed herinneren dat staatssecretaris Dijksma erbij was. Dat is me eigenlijk nog meer bijgebleven dan de reactie van Rutte. Staatssecretaris Dijksma zei twee dingen. Eén: we moeten met veel meer empathie hierover gaan praten in plaats van kiezen voor de technische benadering. Dat heeft mij echt aangezet om toch meer te gaan luisteren in Groningen. Het tweede wat zij zei, was: Groningen heeft het ook zwaar als regio qua economische ontwikkeling, want je erft werkloosheid van je ouders. Er is dus meer aan de hand en er is ook een andere oplossing nodig voor Groningen. We moeten ook economische ontwikkelingen aansturen. Dat heeft er ook toe geleid dat ik in 2016 heel veel gesprekken heb gevoerd met kabinetsleden en ook politieke senior leiders over gasdeling: kunnen wij winstdeling van de gasbaten naar Groningen neerzetten en naar de ontwikkelingen kijken? Die twee punten zijn me eigenlijk op dat moment veel meer bijgebleven. Dat heeft ook mijn agenda in 2016 gedomineerd. Hoe kunnen wij nou de lasten aanpakken, maar ook de lusten veel meer gaan delen met Groningen? En hoe kunnen wij veel beter begrijpen in welke complexiteit wij als Shell in Groningen zitten?

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ook op dat maatschappelijke draagvlak komen we nog wel terug. In april 2016 zorgt een brief van Shell aan politieke partijen voor veel ophef. In deze brief wordt een verband gelegd tussen de hoogte van het productieniveau en het geld dat oliemaatschappijen beschikbaar stellen voor schade en versterking. Wat wilde u bereiken met deze brief?

Mevrouw **Van Loon**:

Dit was in aanloop naar de verkiezingen. Er zijn dan dus gesprekken, ik denk van heel veel partijen in Nederland, met de programmacommissies. Mijn team heeft ook gesprekken gehad en daarin de speerpunten voor Shell uitgelegd. Toen is door die commissie gevraagd om dat op papier te zetten en elektronisch toe te sturen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Door welke commissie?

Mevrouw **Van Loon**:

Van de PvdA. Dat is toen ook rondgestuurd aan hun leden. Dat heeft inderdaad tot ophef geleid, omdat het een clause bevatte waarin stond dat als er minder gas gewonnen zou worden de economische onderbouwing van het Nationaal Programma Groningen weleens in gevaar zou kunnen komen. Het was niet zo bedoeld, zoals u zegt, als zouden Shell en Esso dat risico zien, maar het kwam voort uit die discussies over gasdeling die ik vaak tijdens introductiegesprekken van mijzelf als de nieuwe president-directeur van Shell Nederland met politiek Nederland had, waarbij ik van kabinetsleden maar ook van politieke leiders hoorde dat zij vonden dat als er minder volume uit kwam, zij ook konden zien dat er minder geld naar Groningen zou gaan. In mijn agenda voor gasdeling en economische ontwikkeling was dat dus een punt dat mij echt zorgen baarde.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

U had het niet zo bedoeld, maar het werd wel zo gelezen dat er een verband was tussen de hoogte van de winning en wat er beschikbaar was voor de regio.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik heb dit van mijn teamleden, want ik was zelf niet bij dat gesprek: het werd in het gesprek met de partijcommissie niet zo gelezen. Maar toen het document elektronisch is gedeeld met andere leden, zoals Henk Nijboer, die daar later op televisie ook aan refereerde, is er inderdaad ophef ontstaan, omdat men die clause wel zo las.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Wat was uw reactie op het optreden van de heer Nijboer?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik vond ten eerste dat de inhoud niet klopte, wat zo had ik, zo had mijn team het ook niet bedoeld. Het ging echt over de interesse om gasdeling naar Groningen te brengen. Wat ik van mijn teamlid begreep, is het volgende. De heer Nijboer zei op televisie dat dit met hem besproken was en dat hij die persoon de kamer uit had gegooid. Maar dat is niet zoals het volgens mijn teamlid is gegaan. Hij had de heer Nijboer weken daarvoor al gesproken, en dat was een normaal gesprek geweest. Mijn conclusie was dat de heer Nijboer reageerde op het elektronische document dat hij toegestuurd heeft gekregen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Zijn kwalificaties waren dat hij het "moreel verwerpelijk en chantage" vond.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat als je de verkeerde conclusie uit die clausule trekt, ik me zijn emotie wel kan voorstellen, want dat zou niet correct geweest zijn. Maar zo is het dus nooit bedoeld.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Dan verplaatst de aandacht in de media zich nadrukkelijk naar Shell. Waar eerst de schijnwerpers op NAM gericht stonden, zijn die nu op Shell gericht. In hoeverre probeerde Shell buiten deze discussie over Groningen te blijven?

Mevrouw **Van Loon**:

Tot 2016 denk ik echt dat NAM probeerde het met man en macht zelf te managen. Als Shell wilden wij, zoals ik begrepen heb, NAM ook in de positie houden dat zij dit als zelfstandig bedrijf konden managen en konden proberen te verbeteren. Ik denk dat we in 2016, toen Ben van Beurden tegen mij heeft gezegd "ik wil dat je je er meer in gaat verdiepen, dat je gaat kijken waar dat moet", ook bewust hebben gezegd: wij gaan ons hier meer mee bemoeien. Ik heb me in Groningen laten zien, ik heb me richting de politiek uitgesproken, ik ben me er actief mee gaan bemoeien. Dat komt met een profiel, en dat betekent ook dat je zichtbaarder bent. Het heeft ook te maken, denk ik, met de zichtbaarheid van Shell in Nederland. We zijn een groot bedrijf en een grote naam, dus als je je dan ergens mee gaat bemoeien, wordt daar ook aan gerefereerd.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Toch wordt er in de stukken eigenlijk wel gezegd: probeer Shell er zo veel

mogelijk buiten te houden; laat vooral NAM hierover naar buiten treden, maar houd Shell uit de schijnwerpers.

Mevrouw **Van Loon**:

Die discussie intern, die ik mij inderdaad wel kan herinneren, is het kantelpunt geweest waarbij ik, en ik denk ook Ben van Beurden en later de hele directie, hebben gezegd: nee, dit kan niet meer; het is niet meer correct om NAM dit alleen te laten oplossen. Het gaat ook over het draagvlak dat wij zelf, als Shell, nodig hadden in Nederland -- wij zijn een groot bedrijf met veel bedrijfsactiviteiten in allerlei energiesystemen. Wij hebben in 2016 ook heel actief ingezet op de energietransitie. Wij zeiden dus dat wij als bedrijf dat maatschappelijke draagvlak hebben en willen houden en onze verantwoordelijkheid daarin willen nemen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Is dat dan bewust gegaan of is dat per ongeluk gegaan omdat dit zo liep met die brief?

Mevrouw **Van Loon**:

Nee, dit is meer de ommekeer geweest in 2016 waarbij ik, ik denk aangemoedigd door de directie, heb gezegd: wij gaan ons er meer mee bemoeien en ons er meer in verdiepen; natuurlijk doet de NAM nog steeds haar uitvoeringstaken en probeert het daarin te verbeteren, maar het gaat niet goed, dus stappen wij hier in. Het is ook een geluid dat ik vanuit Groningen hoorde. In de gesprekken die ik had met de verschillende mensen in Groningen, hoorde ik echt een oproep van: kom helpen!

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Maar "meer mee bemoeien" is natuurlijk niet per se hetzelfde als "in de schijnwerpers stappen".

Mevrouw **Van Loon**:

Nou, dat kan wel een consequentie zijn. Ik ben niet bewust in de schijnwerper gaan staan, maar als je gesprekken hebt waarmee je probeert dingen te verbeteren, en als je die gesprekken met bestuurders en met de politiek hebt, dan wordt daar ook aan gerefereerd als er wrijving is of misverstanden zijn. Ik vind dat ook helemaal niet erg, want wij wilden ook heel graag helpen en ik voel me daar ook verantwoordelijk voor.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

In de brief stond het zinnetje: "Hiermee dreigt de economische basis onder het plan aldus weg te vallen". Hoe moeten mensen dat zinnetje nou anders lezen dan: dit zorgt ervoor dat we verder niet meer mee gaan betalen? Hoe moeten we dat nou duiden?

Mevrouw **Van Loon**:

Hoe ik het bedoelde, was dat ik hoorde dat er in de politiek en bij de overheid aan Groningen werd gerefereerd als een krimpregio en dat ze terughoudend waren om te praten over gasdeling of economische ontwikkeling. Als ik eerlijk ben, is dat gedeeltelijk nog steeds zo. Ik ben de afgelopen jaren ook zelf begonnen met de regio om te kijken naar wat er belangrijk is voor de economische ontwikkeling. Volgens mij gaat die relatie goed om dat samen te bekijken. Zij hebben interesse om in de energietransitie, bijvoorbeeld in waterstof, hun toekomst te zien. Wij hebben gezegd dat we niet alleen een agenda hebben die daarbij past, maar dat wij ons daar ook voor willen inzetten. Ik ben dus zelf bezig met projecten als NorthH2, om die ontwikkeling voor elkaar te krijgen. Ik merkte in die tijd bij de overheid een beetje een moedeloosheid van: als we meer geld geven aan Groningen, dan leidt dat toch niet tot meer ontwikkeling of tot tevredenheid. Ik vond dat geen acceptabele houding.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Dan heeft u het over het economisch perspectief, maar het plan-Alders gaat natuurlijk juist ook over het compenseren van de bevingsgerelateerde schade. Kunt u begrijpen dat nadrukkelijk die relatie wordt gelegd, als er zoiets staat?

Mevrouw **Van Loon**:

Als je het dus anders interpreteert, kan ik wel begrijpen dat mensen dat zo zien. Maar zo is het dus niet bedoeld.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

in juni heeft u samen met de heer Van Beurden een gesprek met de minister-president. Volgens uw terugkoppeling ging dat onder andere over de "Nijboer-affaire". Hoe ging dat gesprek?

Mevrouw **Van Loon**:

Gemiddeld één keer per jaar is er een gesprek tussen de heer Van Beurden en de minister-president. Dan spreken we over allerlei zaken die Shell met

Nederland verbinden. We hebben het dan dus ook over wat er in het afgelopen halfjaar is gebeurd. Ik kan het me niet meer helemaal herinneren, maar volgens mij hebben we toen dezelfde uitleg gegeven als die ik net aan u heb gegeven over de bedoeling en wat wij graag zouden willen zien.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Is het dan nog specifiek over het betreffende Kamerlid gegaan?

Mevrouw **Van Loon**:

Nee, het ging over de ophef, denk ik.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Over de ophef. Wij zijn natuurlijk getriggerd door de titel "Nijboer-affaire". Hoe gebruikelijk ...

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat dat een interne titel is, waar u niet te veel in moet lezen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ja, ja, en dan zien wij die stukken en vandaar dat wij erop aanslaan. Hoe gebruikelijk is het dat u met de minister-president over Kamerleden spreekt?

Mevrouw **Van Loon**:

Wat ik zei: we spreken niet specifiek over Kamerleden maar over dingen die er gebeurd zijn. De heer Van Beurden spreekt de minister-president één keer per jaar in brede zin. Dan gaat het eigenlijk over alles wat er op dat raakvlak tussen Shell Nederland en Nederland speelt.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Wat was de reactie van de minister-president?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat kan ik mij niet meer zo goed herinneren, maar ik geloof dat hij het wel begreep toen we de uitleg daarover hadden gegeven. Ik denk ook dat we op dat moment gesprekken hebben gevoerd over wat nog steeds die zoektocht naar veilige volumes was, en hoe hij daartegen aankeek. Volgens mij was dat ook de periode waarin in tegenstelling tot wat er in januari gezegd werd - - we denken dat 27 miljard het niveau is -- minister Kamp zei: eigenlijk vind ik een platte winning belangrijk. Hij had daar ook SodM-advies over ingewonnen en stelde voor om voor vijf jaar naar 24 miljard te gaan. Ik weet niet of het toen al helemaal expliciet was, maar er was wel een ommekeer in

de zin van: goh, wij willen eigenlijk een niveau hebben dat rust brengt, dat lager is en dat je op de langere termijn kunt volhouden. Ik denk dat dat, of in ieder geval de richting daarheen, door de minister-president is uitgelegd.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Later dat jaar wordt een hoorzitting georganiseerd in de Tweede Kamer over de lobbyactiviteiten van Shell. We lezen dat Exxon overweegt om niet te komen. Waarom was dat?

Mevrouw **Van Loon**:

Omdat Exxon zag dat Shell de ophef had veroorzaakt en dacht: moeten wij nou mee als jullie de ophef hebben veroorzaakt? Maar ze zijn wel gekomen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Hoe heeft u ze overtuigd?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat hebben ze volgens mij zelf gedaan. Ze hebben eerst gedacht "moet dit?" en ik denk dat ze zelf gedacht hebben: als je uitgenodigd wordt, dan is het wel respectvol om te komen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

We willen met u naar de schades die gepaard gaan met de gaswinning uit Groningen en de risico's op aardbevingen die om een preventieve versterking van woningen vragen. Op het moment dat u aantreedt, is de uitvoering van de schadeafhandeling in handen van het Centrum Veilig Wonen. In welke mate bemoeide u zich met het CVW en de aansturing ervan?

Mevrouw **Van Loon**:

Ikzelf eigenlijk niet, behalve dat ik wel zag hoe moeizaam het ging en daar gesprekken over had. Op dat moment stond het Centrum Veilig Wonen volgens mij onder instructie van de Nationaal Coördinator Groningen van Hans Alders. Die zou de regie daarvan overnemen en gaf instructie aan het Centrum Veilig Wonen, dat onder contract stond van de NAM. Ik zag dus wel een wrijving tussen enerzijds NAM die probeerde te voldoen aan de zorgplicht en schadeherstel en versterking, en anderzijds hoe het in de praktijk ging. Het ging dus heel erg moeizaam. Dat is denk ik in 2017 ook verder tot uiting gekomen, waarbij zowel de Groningers alsook de politiek heeft gezegd: wij willen de NAM eruit. Dat was dus eigenlijk de dynamiek

waarin NAM in 2016 zat -- het ging niet goed; zo kon het niet -- en de NCG in maart 2017 heeft gezegd: wij nemen het helemaal over.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In hoeverre bemoeide u zich er dan in 2016 mee?

Mevrouw **Van Loon**:

In 2016 heb ik voornamelijk de verhalen van de Groningers aangehoord. Waar gaat het mis? Hoe complex is het? Ik zag de wrijving wel tussen wat de heer Alders probeerde te doen om problemen holistischer aan te pakken, door ook te kijken naar dingen als gebiedsontwikkeling, en wat NAM qua schade en veiligheid probeerde te doen. Ik ben zelf ook in veel gebieden geweest, en als je dan de Jarinowoningen ziet in Loppersum of de gebiedsontwikkelingen waar Appingedam eigenlijk mee wilde gaan starten -- daar zei men: die zeventigerjarenlay-out van de wijken pakken we ook meteen aan -- dan zat daar wel logica in, maar dan was de logica richting schadeherstel en versterken voor NAM wel heel erg complex. Dus dat zag ik wel in de praktijk, en dat vonden de burgemeesters zelf ook heel moeilijk. Vandaar dat ik denk dat het niet anders kon dan dat NAM eruit moest en dat de publieke taak van het in een keer goed bij elkaar brengen van al die verschillende zaken, in 2017 naar de overheid ging.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Daar komen we zo nog wel even op terug. Ik wil even terug naar 2016, want dan rapporteert de NAM-directie in het College Beheer en de Maatschap, waar u ook onderdeel van uitmaakt, dat het Centrum Veilig Wonen steeds vaker schadeclaims als C-schades beoordeelt; dat zijn schades die niet veroorzaakt worden door aardbevingen. Hoe interpreteerde Shell die ontwikkeling?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat gaf dus aan dat het complex was, want mensen hadden meer schade dan alleen aardbevingsschade. Je wilde die mensen helpen door alle schade aan te pakken, maar NAM was verantwoordelijk voor de aardbevingsgerelateerde schade. Dus het gaf wel aan hoe moeilijk het was om NAM haar stuk te laten doen en tegelijkertijd al die zaken bij elkaar te brengen om het voor de mensen in Groningen in één keer op te lossen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dus u zegt: de C-schades en de stijging van het aantal daarvan toonden vooral aan dat het complex en moeilijk was. Is dat wat u zegt?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, ik denk dat dat aangaf dat er meer aan de hand was.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

En wat vond Shell daar dan van?

Mevrouw **Van Loon**:

Het was nog steeds 2016. Ik denk dat wij zochten naar een manier om ervoor te zorgen dat de aardbevingsgerelateerde schade aangepakt werd: hoe zorgen we ervoor dat NAM haar aansprakelijkheid pakt als de realiteit in Groningen eigenlijk veel complexer is? Hoe brengen we dat samen? Uiteindelijk is de Shell-conclusie, en ook mijn eigen conclusie geweest: "Dat gaat zo niet goed; dat kan niet, NAM moet er helemaal uit. De overheid moet proberen dit bij elkaar te brengen en NAM moet gewoon de rekeningen betalen voor het gedeelte waar ze ook aansprakelijk voor zijn". Dat is ook ... Maar dan spring ik helemaal ...

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Nu maakt u de sprong ...

Mevrouw **Van Loon**:

Dat is nog steeds mijn agenda nú: ik denk dat het veel beter kan als we die kant opgaan. Ik denk dat het dan in Groningen echt sneller kan.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Maar ik ga toch een stapje terug. We gaan er stap voor stap doorheen. In maart 2016 sluiten de NAM, het ministerie van Economische Zaken en de Nationaal Coördinator Groningen een samenwerkingsovereenkomst om de NCG te betrekken bij de schadeafhandeling. Tegelijkertijd lezen we in een memo van Shell uit januari van 2016 dat NAM in die periode zeer ambitieuze kostenreductieplannen had met betrekking tot de schadeafhandeling. Dit memo hebben we ook besproken in het verhoor met meneer Schotman. Hoe werd er naar die kostenreductie gekeken?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat memo heb ik in mijn herinnering zelf niet gehad, dus ik heb het ook

gelezen in het gesprek met de heer Schotman. Wat er toen aan de hand was, en wat er eigenlijk nog steeds gedeeltelijk aan de hand is, is dat er heel veel kosten naar de organisatie in plaats van naar het repareren van de schade zelf gaan. Het moest echt efficiënter: als je geld uitgeeft, dan moet dat ook terechtkomen bij het doel, dus het herstellen van de schade en het verbeteren van de veiligheid. Een tweede aspect waarover gesproken werd, waren programma's van de NCG om het gemakkelijk te maken om mensen schade uit te keren; dan konden die mensen zelf zien wat ze daarmee deden. Uiteindelijk blijft de zorgplicht van NAM dat ze de schade moeten repareren en dat ze de veiligheid moeten verbeteren. En daar zat wrijving tussen. Die twee elementen zijn er denk ik de oorzaak van geweest dat de NAM erop aangesproken werd: zorg nou dat het geld dat je uitgeeft, ook besteed wordt aan de aansprakelijkheid die je hebt, aan de zorgplicht die je hebt.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat was dan het verband tussen de ambities voor kostenreductie van NAM en het betrekken van de NCG bij het hele schadeafhandelingsproces?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik begrijp uw vraag niet helemaal, sorry.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In januari zegt NAM: we willen kosten reduceren als het gaat om schadeafhandeling. In maart wordt er een samenwerkingsovereenkomst gesloten om de NCG erbij te betrekken. Is er een verband tussen die twee gebeurtenissen?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat weet ik niet, maar ik denk dat de NCG-overeenkomst veel meer komt uit het besef dat er een publieke taak is, dus dat er hulp nodig is, om in Groningen dit programma holistisch bij elkaar te pakken. Ik denk dat de NAM inderdaad de hoop had dat de NCG die aansprakelijkheid van de NAM, plus die andere zaken die ook geregeld moesten worden, bij elkaar tot uitvoering zou kunnen brengen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Hoe groot was de bereidheid van NAM om financieel bij te dragen aan de kosten van een Nationaal Coördinator?

Mevrouw **Van Loon**:

De NAM is altijd bereid geweest -- daar heb ik zelf ook hard op geduwd -- om alle kosten te vergoeden die te maken hebben met de aardbevingen. Ik kan me mijn eerste kennismaking met de heer Alders heel goed herinneren. Dat was samen met secretaris-generaal Camps en met Gerald Schotman. Dat was een beetje een kennismaking voor mij. Daarbij werd er gesproken over zaken die zij samen moesten afspreken. Ik denk dat we ook uit die vergadering kwamen van: nou, dat gaat wel lukken. Maar één aspect waar Gerald Schotman, de NAM, heel veel moeite mee had, is dat de Nationaal Coördinator Groningen gevraagd werd dit te doen, ook door de overheid, maar geen budget had. Die vroeg dus aan de NAM: ik wil dat jij mijn organisatie gaat betalen. NAM zei: "Daar heb ik heel veel moeite mee, want jij moet onafhankelijk zijn. Dus hoe doe ik dit nu?" De vraag in die vergadering was ook: moet de overheid de NCG niet betalen? Als ze dan vinden dat een deel daarvan naar NAM moet, moeten we dat maar afspreken. Maar directe fondsen van NAM naar de NCG zou niet de goede kant op werken. Dat zou ook het vertrouwen wegnemen. Dat is dus een discussie geweest die toen heeft plaatsgevonden.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Nog één vraag over die ambitieuze kostenreductie van plannen van NAM. In hoeverre was die ambitie gerelateerd aan de stijging van het aantal C-schades, de schades die niet gerelateerd zijn aan aardbevingen?

Mevrouw **Van Loon**:

NAM moest betalen voor alles waar zij aansprakelijk voor zijn, dus alles wat te maken heeft met aardbevingen. Als het aantoonbaar andere schades zijn, die anders zijn veroorzaakt, was NAM daar niet aansprakelijk voor. Als daar dus vergoedingen voor gegeven worden, dan moeten die ook komen uit de daarvoor bestemde fondsen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dat begrijp ik; dat legt u denk ik goed uit. Mijn vraag is alleen de volgende. NAM geeft aan: wij gaan echt kosten reduceren. Ondertussen stijgt het aantal schades waarvan NAM zegt: die hoeven wij niet te betalen.

Mevrouw **Van Loon**:

Wat ik net zei: uit die kostenreductie -- ik ben niet deel geweest van dat memo -- was een groot deel de efficiëntie van waar het geld terechtkwam. Dus: zorg dat, als je aansprakelijkheid hebt en een zorgplicht, het geld dat je

uitgeeft ook het probleem oplost. Anders gaat dat niet goed. Ik denk dat dat de aandacht is geweest die de directie aan NAM heeft willen geven.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

In 2016 vraagt ook de Tweede Kamer om NAM verder op afstand te plaatsen van de afhandeling van schadeclaims. Het ministerie besluit dan een wijziging van de Mijnbouwwet voor te bereiden en meer regie te geven aan de NCG. Welke risico's zag Shell bij deze wetswijziging?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat het positioneren van de NCG als publieke verantwoordelijke een goede stap is geweest. NAM moest eruit. We wilden NAM er ook uit trekken. Dat is dus goed. Tegelijkertijd had NAM nog steeds een aansprakelijkheid en een zorgplicht. Die moest dus zorgen dat wat de NCG deed aan schade en versterking ook paste bij de aansprakelijkheid van NAM. We konden zien -- ik kon dat wederom zelf tegen die tijd ook wel inschatten -- dat de problemen in Groningen meer waren dan de aardbevingsschade. Daar wilde de NCG gezamenlijk naar kijken. Dat moest die natuurlijk wel gaan doen op een manier waarop het ook helder was. Er was ook een dilemma. In de tijd tussen ... Ga je nou eerst de onveilige huizen versterken? Maar dan heb je een risico dat je in een rijtje bepaalde huizen wel en niet doet. Of ga je een gebiedsgerichte aanpak doen? Maar dan heb je weer het risico dat de onveilige huizen te laat gebeuren. Dat was een dilemma. Ik denk dat daar nog steeds mee geworsteld wordt, waar de NCG ook een rol in speelde. Dat waren allemaal problemen die tijd, die het voor NAM moeilijk maakten.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Die meespeelde in de risico's die Shell zag bij die wetswijziging?

Mevrouw **Van Loon**:

Nou, dat was meer in de positionering van: de NCG gaat het overnemen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

We zien dat NAM de controle op de NCG vreest te verliezen. Is dat niet ook weer een spagaat? Aan de ene kant geeft u aan: het moet ook meer op afstand. Aan de andere kant zegt u: we verliezen controle.

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, en die controle hadden ze nodig omdat ze aansprakelijkheid hadden en een zorgplicht. Ik denk dat we daar dus pas uit zijn gekomen toen we in

2017 hebben aangegeven dat de NAM er helemaal uit moest. Die zou dan dus ook die aansprakelijkheid richting de Groningers niet meer hebben. Dat werd dan gewoon door anderen afgedekt en de rekening werd dan naar NAM gestuurd. Dat is dus eigenlijk pas het jaar erna goed ingeregeld. Voordat wij die afspraken konden maken, werd NAM wel op afstand gezet. Maar die had nog steeds plichten en maakte zich er zorgen over dat zij wel moesten zorgen dat de veiligheid geadresseerd werd.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

We kijken straks of die spanning er nog is. NAM-directeur Schotman zei in januari 2017 dat NAM geen blanco cheque wilde afgeven. In hoeverre onderschreef u die opmerking van de heer Schotman?

Mevrouw **Van Loon**:

Wat ik belangrijk vond, is dat de schade en de versterking in Groningen aangepakt werden en dat daar het geld heen ging. Wat ik ook onderschrijf, is dat de NAM alles zal betalen voor aardbevingskosten, maar dat het geen NAM-verantwoordelijkheid is als er schade is of programma's voor andere zaken, zoals gebiedsontwikkeling.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Is dat makkelijk van elkaar los te knippen?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat is aan de ene kant dus wel vast te stellen. Er zijn vaststellingen over waar de schade vandaan komt en wat NAM-aansprakelijkheid is. Maar dat is moeilijk uit te voeren. Want je merkt ook nu nog ... De directeur van het IMG geeft ook aan dat hij kan zien wat aardbevingsgerelateerde schade is, maar dat hij niet vindt dat hij mensen helpt als hij alleen dat stukje oplost. Zijn oproep is "geef mij alsjeblieft een breder mandaat, zodat ik alles aan kan pakken" en "spreek dan met de NAM of met Shell en Exxon aan de achterkant als overheid af wat een redelijke bijdrage is voor hun aansprakelijkheid bij aardbevingen". Dat is een veel beter model. Daar geloof ik ook in, vandaar mijn aanbod elke keer van: daar zou ik heel graag over willen praten. Want het is voor mensen in Groningen ook gewoon geen oplossing als je meerdere schades hebt en alleen de scheur wordt geadresseerd, maar andere problemen die je hebt met de structuur van je huis niet.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Hoe stuurde Shell NAM nou aan op het vinden van een overeenkomst aangaande die schadeafhandeling?

Mevrouw **Van Loon**:

NAM was zelf op zoek naar: hoe doe ik dit met de NCG? De heer Schotman had zijn eigen overleg met de heer Alders en de heer Camps. Ik zei al dat ik de heer Alders in een introductiegesprek heb meegemaakt. Ik heb hem een halfjaar later nog een keer uitgenodigd om bij te praten en heb hem gevraagd hoe het ging. Ik heb ook gezegd: als je het idee hebt dat het niet goed gaat en dat wij iets kunnen doen, kom dan bij ons terug.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

En?

Mevrouw **Van Loon**:

Hij zei: nee, ik kan goed samenwerken; we zijn het niet altijd eens, maar we komen eruit. Hij heeft daar ook nooit meer op teruggepakt. Dat stuk NCG, NAM is dus echt iets wat tussen NCG, NAM en de heer Camps was. Ik was in 2017 ondertussen bezig met het ministerie om te kijken hoe het anders moest. Ik zei al: in mei zeiden we echt dat we een reset wilden.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Daar komen we straks verder op.

Mevrouw **Van Loon**:

Mijn gesprekken vonden elders plaats, direct met het ministerie en met Exxon, om te kijken naar een ander model.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

In het verhoor verklaarde de oud-arbiter de heer Schulting dat het vertrouwen van NAM in arbiters in 2016, 2017 snel afnam. Hij verklaarde dat de NAM wilde dat de Arbiter tussen de schadeafhandelingen uit ging, zodat NAM weer regie kon krijgen in het proces van schadeafhandeling. In hoeverre onderschreef Shell het belang van het weghalen van de Arbiter?

Mevrouw **Van Loon**:

Het afhandelen van schade ... Aan de ene kant wil je gewoon niet dat je naar arbiters hoeft te gaan. Je wil het zelf kunnen oplossen. Dat geldt continu. Als we elke keer naar de rechter moeten stappen ...

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Maar de Arbiter was er. Hoe stond Shell daar nou in?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, dan is dat niet fijn. Aan de andere kant geeft het ook een onafhankelijkheid, een neutrale partij die iets vast kan stellen. Dat belang kan ik ook wel zien. Het moet uiteindelijk wel passen bij je aansprakelijkheid en ook zorgen dat je die taak kan vervullen. Het zat wat mij betreft dus meer op de uitvoeringskant van NAM. Hoe werken we samen? Waar gebeurt dat mee? Ik denk dat ik me daar als Shell en mezelf niet heel veel mee bemoeid heb, behalve dat ik continu heb geduwd naar: we moeten zorgen dat we niet in rechtszaken terechtkomen en dat we het oplossen met elkaar. Uiteindelijk is dat niet een model waar je op lange termijn in wilt zitten.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U refereerde er al aan: begin 2017 komen Shell en NAM met het voorstel dat een publiekrechtelijke instantie verantwoordelijk wordt voor de schadeafhandeling. Op 31 maart 2017 kondigt de Nationaal Coördinator publiekelijk aan dat er een nieuwe aanpak van schadeafhandeling komt en wordt het schadeprotocol stopgezet. Heeft NAM vooraf ingestemd met het stopzetten van het schadeprotocol?

Mevrouw **Van Loon**:

Er was begin 2017 een hele duidelijke oproep van de mensen in Groningen, van de instanties in Groningen en van de politiek. Volgens mij is er in de Tweede Kamer ook gevraagd om NAM eruit te halen. NAM heeft continu gesprekken gehad met de NCG over of de NCG dit volledig over zou kunnen nemen. De NCG wilde dit. De NCG heeft in maart zelf aangekondigd ... Dat was verder ook niet met ons of met mij overlegd. Maar ik kan me wel voorstellen dat zij vanaf die tijd de schadeafhandeling over zouden nemen en dat zij er vertrouwen in hadden dat zij in juli een protocol zouden hebben. Ik was in die tijd bezig met de discussies met de directie over de reset. In de zomer van 2017, toen de NCG bezig was te kijken naar hoe ze dat schadeprotocol konden laten landen, zat ik in discussies met het ministerie om andere afspraken te gaan maken.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U gaat nu weer heel snel. Ik ga toch weer even met u terug naar maart 2017. Mijn vraag was dus of NAM vooraf had ingestemd met het stopzetten van het schadeprotocol.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik weet het niet helemaal zeker, maar ik denk van wel. Er is namelijk overleg geweest tussen de NCG en de NAM over het overnemen van de NCG. De NCG heeft toen zelf een mediamoment aangekondigd -- dat was volgens mij wel een beetje een verrassing -- van: wij gaan het nu overnemen. NAM was daarmee akkoord.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dat was een verrassing.

Mevrouw **Van Loon**:

Voor mij wel. Of dat voor NAM een verrassing was, weet ik eerlijk gezegd niet zeker.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U weet dus niet of NAM heeft aangedrongen op snelle bekendmaking.

Mevrouw **Van Loon**:

Nee, dat weet ik niet. Maar ik denk dat het meer andersom was, dat NAM in discussie was en dat de NCG zelf het voortouw heeft genomen en gezegd heeft: dan gaan we dat nu ook doen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Want wat zou daar de motivatie voor zijn geweest?

Mevrouw **Van Loon**:

Daar kan ik alleen maar over speculeren. Maar ik neem aan dat de NCG graag een duidelijker mandaat en meer regie had.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In hoeverre speelde de start van de formatieonderhandelingen in die tijd een rol?

Mevrouw **Van Loon**:

Die waren eigenlijk wel belangrijk voor het hele tempo.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In welk opzicht?

Mevrouw **Van Loon**:

Voor de shadeafhandeling moest er een nieuw protocol komen. Wat ik

begrijp, ging dat dus niet zoals de NCG had gehoopt. De overheid was het er niet mee eens en de Groningse instanties waren het er ook niet mee eens. NAM was het er ook niet mee eens, want het was niet zoals ze van tevoren met de NCG hadden verkend hoe dat eruit zou zien. Dat was dus heel moeizaam. Toen heeft het helaas heel lang stilgelegen. Dus mensen in Groningen die al heel gefrustreerd waren over NAM, die het niet goed deed, en de aankondiging kregen dat NCG het overpakte, hebben vervolgens heel lang moeten wachten totdat er weer iets gebeurde. Uiteindelijk is dat moment van 2018 eigenlijk ook een beetje bepaald geweest door de vertraging van de formatie, waarbij men wachtte tot er een nieuw kabinet was dat kon inregelen hoe die publieke schadeafhandeling eruit zou zien.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wie is dan "men" in "men wachtte op het nieuwe kabinet"?

Mevrouw **Van Loon**:

De staf van de ministeries. Ik merkte dat zelf ook. In juli zeiden we dat we afspraken wilden maken om het echt anders te doen. Onze vraag was om dat in september klaar te hebben: kunnen we zorgen dat we dan de volumes helemaal loslaten, we de NAM volledig op afstand krijgen en er een publiek fonds komt? Al die zaken hebben wij neergelegd bij de minister-president en bij het ministerie van Economische Zaken. De minister-president zei al: "We gaan ons best doen, maar er is nu een demissionair kabinet. We moeten wachten totdat er een nieuw kabinet is; een Akkoord op Hoofdlijnen moet lukken in september 2017." Nou, dat is niet gelukt. Wij moesten wachten totdat het nieuwe kabinet er aan het eind van het jaar kwam. Voor zowel het Akkoord op Hoofdlijnen, dat die reset van de publieke schadeafhandeling heeft benoemd, als de inregeling, waarvoor uiteindelijk met TCMG en later IMG is gekozen, hebben we echt moeten wachten op een nieuw kabinet.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat was uw rol als Shell in dat proces om te komen tot een nieuw schadeprotocol?

Mevrouw **Van Loon**:

Mijn rol was om heel hard te duwen dat NAM eruit zou gaan. Dus in dat Akkoord op Hoofdlijnen hebben wij duidelijk gezegd: wij willen geen rol voor NAM in de uitvoering; wij willen heel graag dat de overheid het overneemt en wij rekenen met de overheid alles af waar NAM verantwoordelijk voor is.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dat betekent eigenlijk dat u hetzelfde wilde als heel veel andere bij de ontwikkeling van dit schadeprotocol betrokken partijen.

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat heeft u gedaan om te zorgen dat het proces in beweging kwam?

Mevrouw **Van Loon**:

Er heel hard op geduwd dat we snelheid moesten maken met dat Akkoord op Hoofdpijnen. Ik heb denk ik zelf veel inzet gepleegd om de partijen zo snel mogelijk bij elkaar te krijgen om die afspraken voor elkaar te krijgen. Ook ik heb moeten wachten op een nieuw kabinet. Dus dat heeft in plaats van drie maanden uiteindelijk een jaar geduurd. Ik denk dat die afspraken, samen met het inregelen door de overheid van dat publieke fonds, de tijdslijn hebben bepaald voor het nieuwe schadeprotocol begin 2018.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U zegt: ik heb veel inzet gepleegd om partijen aan tafel te krijgen. Wat moet ik me daarbij voorstellen? Wat had u te bieden om dat voor elkaar te krijgen?

Mevrouw **Van Loon**:

In de eerste gesprekken -- die heb ik denk ik in juni nog met demissionair minister Kamp gehad; Ben van Beurden heeft dat in juli met de minister-president besproken -- hebben wij gezegd: op volumes willen wij graag dat de overheid alles overneemt.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat bedoelt u met "op volumes"?

Mevrouw **Van Loon**:

Op productieniveaus van het gasveld zijn wij akkoord met elk scenario. Daarmee geven we aan de overheid de vrijheid om ook echt regie te nemen op het Groninger gas. We hebben gezegd: joh, jullie moeten maar zeggen wat je veilig vindt. Misschien is het goed om even de context te schetsen. In aanloop naar dat gesprek werd dus duidelijk dat dat veilige niveau moeilijk te vinden was. Minister Kamp zei na een aardbeving aan het begin van het

jaar ook publiekelijk op tv: ik weet niet meer of het veilig is. Dan gaan dus de alarmbellen af, omdat je als operator altijd moet opereren binnen de veiligheidscriteria van de overheid. Er waren rechtszaken die zeiden: ook al heb je een goedgekeurd winningsplan, het is onrechtmatig wat NAM doet. Ook ging de schadeafhandeling niet goed. Wij hebben dus in de directievergadering in mei gezegd: wij gaan de prioriteiten helemaal anders doen. Prioriteit nummer één wordt maatschappelijk draagvlak in Groningen. Dat betekent dat wij moeten zorgen dat het wat wij ook doen, daar verbetering geeft. Prioriteit nummer twee is: duidelijkheid voor alle partijen. En prioriteit nummer drie is: wat er nog economisch gewonnen wordt, de NAM moet financieel robuust zijn. Maar dat is niet onze hoofdprioriteit. Dat hebben we heel duidelijk gecommuniceerd aan de minister-president. Dat heb ik in de maanden daarna gecommuniceerd. Daarmee heb ik dus gezegd: er is heel veel oplossingsruimte, kom maar; jullie kunnen de regie overnemen, de rekeningen mogen naar NAM, laten we dat samen zo ontwerpen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dat is ook uw inzet geweest in de breedte in de onderhandelingen over het Akkoord op Hoofdlijnen, vermoed ik zomaar. Ik wil nog even terug naar de schades. Wat heeft u dan gedaan om specifiek op het schadeprotocol een versnelling voor elkaar te krijgen?

Mevrouw **Van Loon**:

Door heel duidelijk aan de overheid te vragen om daar de regie te nemen om NAM eruit te halen. Toen de overheid dit inregelde, zaten er eigenlijk -- dat is iets later in de tijd gebeurd -- nog steeds bepaalde zaken in waar NAM wat mij betreft te veel aan verbonden was. Ik noem maar het contract met het Centrum Veilig Wonen. Ook toen de overheid dit publiek had ingeregeld, was er veel druk van het ministerie van Economische Zaken dat de NAM het contract met het CVW vasthield. Dit terwijl ik vond dat ze er juist uit moesten vanwege die onduidelijkheid van: als je een contract hebt, heb je namelijk een zorgplicht. Ik heb dus oproepen gehad van het ministerie van Economische Zaken: laat alsjeblieft de NAM dat contract vasthouden, want we hebben geen alternatief. Ik heb me daar zwaar tegen verzet. Uiteindelijk is het één keer verlengd en daarna heb ik gezegd: we gaan het niet meer doen; NAM moet eruit! Hetzelfde geldt voor het HRA-model. Er waren partijen, zoals het SodM, die zeiden: NAM moet dat HRA-model blijven ontwikkelen; dat is hun taak als operator. Maar ik heb geduwd en gezegd: als dat HRA-model belangrijk is voor allerlei andere inschattingen die effect

hebben op de uitvoering in Groningen, dan moet daar een onafhankelijke partij boven staan. Het ministerie van Economische ondernam daar niet heel snel actie op, dus ik heb uiteindelijk zélf TNO gebeld en gevraagd: zouden jullie zoiets kunnen doen? Ik heb tegen Economische Zaken gezegd: volgens mij zijn er partijen die dit kunnen; ik wil dat dit weggaat bij NAM. Dit zijn allemaal punten waarbij je NAM probeert uit de schade, uit de uitvoer te trekken.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Duidelijk. Tot maart 2018 worden er geen nieuwe schademeldingen in behandeling genomen bij het CVW. In hoeverre was u op de hoogte van die opnamestop bij Shell?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat was eigenlijk iets later. Toen de NCG aankondigde "wij gaan het overnemen", hebben wij begrepen en er ook in toegestemd dat NAM de uitstaande schades tot die tijd nog probeerde af te werken, zodat er niet al een hele grote workload bij die nieuwe organisatie terechtkomt. Daar hebben we regelmatig naar gekeken. Eind van het jaar werd duidelijk dat er wel schades opgenomen werden en dat daar dus wel iets gebeurde, maar er absoluut geen voortgang werd geboekt, dus dat de mensen in Groningen eigenlijk van de regen in de drup terechtkwamen. Toen hebben we nog harder geduwd om de overheid ertoe aan te zetten een instantie neer te zetten die dit zou gaan oplossen. NAM werd benaderd door instanties om te helpen en heeft dat ook nog geprobeerd, maar ik heb eigenlijk steeds gezegd: nee, NAM moet eruit; het kan geen oplossing zijn dat NAM daar weer in stapt.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U kwam er dus eigenlijk pas eind 2017 achter dat er zo lang geen schademeldingen waren opgenomen?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

En de overheid moet daarbij de oplossing gaan brengen?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat dat de enige oplossing was, want NAM kon dat zeker niet. Dat was heel duidelijk.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ik ga even terug in de tijd. In 1985 geeft Shell een zogenaamde 403-verklaring af ten behoeve van NAM. Exxon verbindt zich vlak daarna voor de helft van de aansprakelijkheid aan Shell. De 403-verklaring is een verklaring waarin Shell zich garant stelt voor de verplichtingen van NAM die voortvloeien uit de rechtshandelingen van NAM. Als gevolg van die 403-verklaring hoeft NAM als dochtermaatschappij van Shell niet haar jaarrekeningen te publiceren. Is dat een correcte samenvatting?

Mevrouw **Van Loon**:

Voor mij niet geheel, dus misschien wel in 1985. In de periode dat ik naar de jaarrekening keek, werd door de accountant onder mijn aandacht gebracht dat er nieuwe Europese regels waren over jaarrekeningen en dat het eigenlijk niet meer van deze tijd was en dus ook eigenlijk niet meer kon dat de jaarrekening van NAM opgenomen werd in de jaarrekening van Shell Nederland.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Er is op een gegeven moment dus een nieuwe EU-richtlijn.

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Deze richtlijn vraagt er nog niet om dat NAM ook haar jaarverslagen moet publiceren.

Mevrouw **Van Loon**:

De uitleg is als volgt. Vanwege de richtlijn en gecombineerd met de tijd waarin we zaten, die transparantie vereiste, en het feit dat het een 50%-joint venture is, zei de accountant: je kunt dit eigenlijk niet meer consolideren in de rekening van Shell Nederland. Dat hadden zij twee jaar voorzichtig gezegd in het accountantsverslag. Daarmee kwamen ze nu steviger naar voren door te zeggen: dit mag eigenlijk niet meer. Dit heette in de manier waarop wij erover spraken, de "403-constructie". Dat was het opnemen van de jaarrekening bij Shell Nederland. Daar hebben we heel hard

over nagedacht. We zeiden: "We willen transparant zijn. We kunnen ook zien dat je in deze tijd de financiële situatie van NAM eigenlijk publiek moet maken, maar er is al heel veel consternatie. Wat gaat het betekenen als we dit doen?" Dus we hebben er hard over nagedacht hoe we goed gaan uitleggen dat de NAM-jaarrekening goed begrepen wordt. Daar was mijn aandacht op gericht. Een garantstelling in de vorm van de 403-verklaring zorgt ervoor dat de leveranciers, die NAM van producten en diensten voorzien, niet konden zien in de jaarrekening of NAM die rekeningen eigenlijk wel kon betalen. Dat je die dan liet vervallen als NAM de jaarrekening publiceerde, was voor mij gewoon een logisch sluitstuk. Het had voor mij ook echt niks te maken met de aansprakelijkheid voor aardbevingsgerelateerde schade. Daar is later veel ophef over ontstaan. De minister heeft dat ook bevestigd. Die heeft gezegd: nee, die 403 heeft daar niks mee te maken. Dat is ook zeker niet de bedoeling geweest.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

We willen toch even alle stappen langs. Want we zien in een intern document wel dat Shell uitvoerig de kansen en risico's van het intrekken van die 403-verklaring bekijkt. Een van de overwegingen is dat "het publiceren van jaarverslagen meer impact zal hebben op de reputatie van de overheid dan van de NAM". Kunt u dit toeleggen?

Mevrouw **Van Loon**:

Zoals ik zei hebben we, omdat de hele situatie rondom de aardbevingen al zo complex was, goed nagedacht over de vraag: joh, als we de financiële situatie van NAM publiek gaan maken, welke maatschappelijke discussies kunnen we dan verwachten? NAM en de overheid verdienen veel geld aan de Groningse gaswinning. Daar gaat een heel gesprek over ontstaan.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Over de reputatie van de overheid?

Mevrouw **Van Loon**:

Ook om te laten zien dat de overheid 85% van de inkomsten van de Groningse gaswinning krijgt, en NAM 15%. Dat was denk ik op dat moment toch bij heel veel mensen in Nederland niet echt bekend.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Nee, dus dat is een overweging.

Mevrouw **Van Loon**:

Dus dat waren voor ons allemaal overwegingen van: oké, wat gaat er gebeuren, hoe moeten we dit zo transparant mogelijk communiceren?

Mevrouw **Kuik** (CDA):

In datzelfde document staat nog een overweging. We lezen daarin dat er een positieve kant is, namelijk een "verminderde aansprakelijkheid als de 403-verklaring niet langer van toepassing is". Wat wordt daarmee bedoeld?

Mevrouw **Van Loon**:

Het kan zijn dat dat intern besproken is. Dat is nooit met mij besproken en in de discussies die ik heb gehad, als argument meegenomen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ik kan dat niet anders uitleggen en interpreteren dan: Shell is gewoon minder aansprakelijk.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik heb echt het argument gehoord dat het over de jaarrekening gaat. We hebben dat ook heel duidelijk uitgelegd, want ik heb daar later ook vragen van de heer Van Hoogstraten van EBN en van de heer Gaastra over gekregen in de trant van: goh, leg het eens uit. Ik heb het ook zó uitgelegd.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Er is inderdaad ophef in het College ...

Mevrouw **Van Loon**:

Dit is het, maar er is geen effect op de aansprakelijkheid van NAM. Zo is het denk ik correct en naderhand ook bevestigd: dit heeft geen enkele invloed op de aansprakelijkheid van NAM. Maar dit was ook geen reden voor mij.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

U zegt inderdaad: de heer Van Hoogstraten, alsmede de heer Dessens, geven in het College Beheer Maatschap aan dat ze met argwaan naar deze actie kijken, ook als het gaat om het vertrouwen in de oliemaatschappijen. Wat heeft u met dat moreel appel gedaan?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik kan me die discussie nog goed herinneren, want ik was er zelfs een beetje emotioneel over. Ik zei: "Wat zeggen jullie nu? Waar ga je heen? Dit is absoluut niet de bedoeling geweest". Hun lezing, de emotie in de zin van

"wat gebeurt hier?", is later ook een publiek debat geworden. Toen we dat zagen, zeiden we: joh, er ontstaat nu twijfel over ...

Mevrouw **Kuik** (CDA):
Waarom heeft u dat dan toch doorgezet?

Mevrouw **Van Loon**:
Het was al gebeurd, dus we hebben ...

Mevrouw **Kuik** (CDA):
Ja, maar daarvóór was al in het College Beheer Maatschap dit signaal naar buiten gekomen.

Mevrouw **Van Loon**:
Nee, volgens mij was de 403-verklaring al ingetrokken. Dus het was allemaal al gebeurd, de jaarrekening was gedaan. Dus wij hadden dat hele proces al gedaan. Daarna is discussie ontstaan over waarom we dat gedaan hebben. Toen we zagen hoeveel commotie dat gaf, ben ik met Ben van Beurden in gesprek gegaan. Toen hebben we eigenlijk hele grote maatregelen genomen en gezegd: dit is absoluut niet de bedoeling.

Mevrouw **Kuik** (CDA):
Waar u het nu over heeft, is de commotie naar buiten toe, neem ik aan? Of is dit nog de commotie in het College Beheer Maatschap?

Mevrouw **Van Loon**:
Nee, dit was de commotie naar buiten toe. In het College Beheer Maatschap, en in de discussies die ik met hen had, heb ik geprobeerd uit te leggen wat ik net tegen u zei: mijn motivatie daarvoor was de jaarrekening voor de NAM.

Mevrouw **Kuik** (CDA):
Ja, dat heeft u gezegd. Dat leidde er niet toe dat Shell op dat moment zei: nou, dan draaien we dat besluit terug?

Mevrouw **Van Loon**:
Nee, want ik hebt uitgelegd dat dat daar niks mee te maken had; ik heb onze motivatie uitgelegd. Ik heb dat geprobeerd zo goed mogelijk over te brengen aan die heren. Toen het later publiek werd, hebben we gezegd: joh, dit is echt niet de bedoeling.

Mevrouw **Kuik** (CDA):
Daar komen we straks op.

Mevrouw **Tielen** (VVD):
Op 20 april 2017 beslist het hof Arnhem-Leeuwarden dat de NAM en haar bestuurders strafrechtelijk vervolgd moeten worden. Wat betekende deze uitspraak voor Shell?

Mevrouw **Van Loon**:
Dit was een hele belangrijke uitspraak. Als je namelijk denkt binnen de veiligheidscriteria te winnen, oordeelt de rechtbank daar toch anders over en dan ben je als NAM, de operator, en als Shell, de bestuurder en aandeelhouder, niet goed bezig. Dat is een van de aanleidingen geweest die in de directievergadering besproken zijn, waarbij ik heb gezegd: "Dit kan niet; als inderdaad de opinie van de rechter is dat het onrechtmatig is, dan zouden we in elke andere situatie het gasveld meteen sluiten en zeggen: dit kunnen wij niet; wij kunnen als operator niet onveilig opereren." Dat is dus ook de boodschap naar de overheid geweest: we begrijpen dat het gasveld niet dicht kan, want het is nodig vanwege de leveringszekerheid en heel veel mensen in Nederland zijn afhankelijk van dit gas, maar als wij moeten produceren maar de rechtbank het niet veilig vindt, dan kunnen wij dit niet, dan moet de overheid de afweging maken of er geproduceerd moet worden.

Mevrouw **Tielen** (VVD):
En dus ging u naar de overheid om te zeggen: wij moeten opnieuw onderhandelen over de toekomst van het gasgebouw?

Mevrouw **Van Loon**:
Ja, wij wilden erover praten dat de overheid aan het stuur zou gaan zitten ten aanzien van de volumes en de toekomst van het gasgebouw. We hebben later ook -- dat was in september 2017; ik kan me ook herinneren dat ik het samen met de heer De Jong en later met minister Wiebes heb besproken -- met het ministerie besproken dat we eigenlijk maar twee scenario's konden zien. De ene is dat je wél tot een maatschappelijk acceptabele, veilige winning komt. Dat was die hele zoektocht waar we niet uitgekomen zijn. Óf je gaat qua leveringszekerheid naar nul en bij alles wat je daarboven zou willen winnen als overheid moet je dan een heel goed verhaal hebben.

Mevrouw **Tielen** (VVD):
Dat zijn dus twee scenario's.

Mevrouw **Van Loon**:

De route naar nul hebben we zelf actief op tafel gelegd. We hebben gezegd: alles is met ons bespreekbaar, maar júllie moeten die afweging maken.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U zei al: dat is in het jaar 2017; de formatie duurde best lang en zat u in de weg. Welk element heeft de onderhandelingen nou het meest vertraagd?

Mevrouw **Van Loon**:

Ten eerste de traagheid van de formatie maar ook de besluitvorming.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Welke besluiten konden niet genomen worden?

Mevrouw **Van Loon**:

We moesten heel veel dingen tegelijkertijd afspreken. Wat is het vooruitzicht qua volumes? Hoe gaat NAM uit de shadeafhandeling? Wat doen we met de gasreserves die niet gewonnen worden? Er zijn heel veel elementen in dat akkoord samen bekeken.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

"Samen" met wie?

Mevrouw **Van Loon**:

"In samenhang bekeken" zou ik moeten zeggen. Ik denk dat Shell en Esso daar veel sneller uit hadden kunnen komen, maar dat de ministeriële staf moest wachten, ten eerste op de minister. Later is het pad naar nul ingezet door de minister, tijdens de onderhandelingen. En in de laatste fase, voordat we in juli het akkoord konden tekenen -- volgens mij waren we er in maart of april eigenlijk wel uit -- is het ministerie van Financiën aangeschoven en moesten er heel veel dingen wederom besproken worden. Aan de overheidskant was er dus wel heel veel tijd en menskracht nodig. Soms denk ik ook dat er te weinig menskracht op is gezet of dat er een te groot verloop van mensen was, waardoor het niet zo snel ging als wij hadden gehoopt.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In wiens belang was het nou vooral om te wachten tot het nieuwe kabinet er zou zitten?

Mevrouw **Van Loon**:

Zoals ik heb begrepen, maakt een demissionair kabinet afspraken over welke

onderwerpen ze wel en over welke ze geen afspraken kan maken. Dit was er een waarvan ze zelf hadden afgesproken dat ze dat niet zouden doen. Dus dat was buiten ons. Maar dat frustreerde wel, want ik kon wel zien dat het ondertussen in Groningen nog steeds niet goed ging. U noemde de afhandeling van schades, maar dat gold ook voor allerlei andere gebieden. Dus ik kon wel zien dat we die afspraken nodig hadden om verbetering te brengen. Dan is een jaar in plaats van de drie maanden die we eigenlijk in juli met de minister-president hadden afgesproken, wel frustrerend.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dan wordt het regeerakkoord gepresenteerd. Een dag later heeft u met de heer De Jong van Exxon een ontmoeting met de heren Gaastra en Camps van Economische Zaken. In hoeverre lag er toen een nieuw perspectief voor die onderhandelingen? Het is dan eind oktober 2017.

Mevrouw **Van Loon**:

Het regeerakkoord had nog steeds de oude aanvliegeroute van: we gaan de volumes iets naar beneden zetten en denken dat we er zo uitkomen. De reset, waar wij om gevraagd hadden, was daarin nog niet meegenomen. Het verbaasde ons dus ook wel, maar dat heeft niet geleid tot een andere inzet van ons met de ministeriële staf. Zij zeiden natuurlijk: wij moeten eerst wachten tot onze minister gebriefd is, aan boord is en er zelf over heeft kunnen nadenken hoe hij dit wil implementeren.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U krijgt dan te maken met een nieuwe minister. Ervoer u een verschil in de benadering van dit strategische vraagstuk tussen minister Kamp en minister Wiebes?

Mevrouw **Van Loon**:

Jazeker. Het zijn verschillende persoonlijkheden en het waren ook andere tijden. We waren weer een jaar verder. De discussies met de heer Kamp gingen vooral over wat veilige winning is en over gasdeling, wat kunnen we doen richting de Groningers? De heer Wiebes was denk ik op zoek naar hetzelfde: hoe kan ik een stap zetten in de verbetering? Dus hij was ook aan het nadenken over hoe het anders kan. Ook zaten wij midden in die discussie over dat Akkoord op Hoofdlijnen: wat kunnen we afspreken zodat de overheid zélf de volumes kan bepalen, zélf het schadeherstel en de versterking kan aansturen? Daar was hij ook op zoek naar. Wij hebben heel duidelijk gemaakt, ook mijn CEO Ben van Beurden, dat wat ons betreft alle

scenario's bespreekbaar zijn en dat we dus graag aan tafel gaan als wij horen hoe de overheid dit zou willen zien.

De **voorzitter**:

We zijn bijna anderhalf uur bezig. Ik stel voor dat we even pauze houden. Ik verzoek de griffier om u en uw steunverlener naar buiten te geleiden. De pauze gaat tot 11.15 uur duren.

De vergadering wordt van 10.57 uur tot 11.15 uur geschorst.

De **voorzitter**:

We gaan weer verder. Ik geef het woord aan mevrouw Kuik.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Op 26 maart 2018 heeft u samen met de heer De Jong van Exxon een gesprek met minister Wiebes. Op wiens initiatief is dat gesprek tot stand gekomen?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat weet ik niet meer.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ik help even: op 28 maart is er een belangrijk besluit genomen. Twee dagen daarvoor, op 26 maart 2018, spreekt u samen met de heer De Jong met minister Wiebes.

Mevrouw **Van Loon**:

Dat is het moment dat minister Wiebes inderdaad de route naar nul aankondigt. Ik kan me eerlijk gezegd niet meer herinneren of hij -- dat zal misschien wel in dat gesprek zijn geweest -- aangekondigd heeft dat hij dat van plan was. Maar dat weet ik eerlijk gezegd niet. Ik kan me wel herinneren dat wij het besluit om naar nul te gaan iets van tevoren meegedeeld kregen van het ministerie. Over het latere besluit van minister Wiebes om versneld naar nul te gaan, dus om daar nog naar te kijken, hebben we achteraf gehoord. Maar dat zou goed kunnen. Ik kan me wel herinneren dat wij hebben gezegd -- dat hebben we ook uitgestraald -- dat we zo'n beslissing heel goed kunnen begrijpen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Dit is wel een moment natuurlijk, dat de gaswinning naar nul gaat. Waar

ging dat gesprek met de minister twee dagen voordat dat openbaar werd dan over? Of wordt u vaker ...

Mevrouw **Van Loon**:

Nee, zo vaak spreken we de minister niet. Als dat twee keer per jaar is, dan is dat denk ik veel. Ik denk dat het gesprek ging over het invullen van de Akkoord op Hoofdlijnen-vragen. De overheid neemt deze discussie over. Wij hebben dat ook gesteund en gezegd: dat snappen we. Er was in die tijd ook een discussie waar de overheid bang voor was. Dat had te maken met de niet-geproduceerde hoeveelheden gas die in de grond zouden blijven zitten, waarvan men zei: hoe gaan jullie je daar dan in opstellen? Ik heb heel duidelijk gemaakt ... Ik weet eerlijk gezegd niet meer zeker of dat in dat gesprek was. Maar ik heb dat wel gezegd en ook geprobeerd om de partijen daarin bij elkaar te houden. Dat was dat we daar wel uit gaan komen en dat het volgende geen probleem hoeft te zijn. Wij moeten in gezamenlijkheid constructief uit dat Akkoord op Hoofdlijnen komen op al die elementen, namelijk: de overheid neemt de publieke regie over, de juridische aansprakelijkheid gaat naar de overheid en de financiële aansprakelijkheid blijft bij ons, en zaken als hoeveel gas er in de grond blijft zitten.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

U zat daar samen met de heer De Jong van Exxon. Zat hij op dezelfde lijn?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk initieel soms niet. Exxon heeft toch een iets zakelijkere manier van onderhandelen en zegt: als dit een stuk is waarover we nog moeten onderhandelen, dan hou ik dat even bij me totdat we er helemaal uit zijn. Ik ben meer iemand die kijkt: "Hoe kan het wel? Laten we daar dan zo snel mogelijk heen bewegen". Dat was ook omdat het proces al zo lang duurde en we echt wel tempo moesten maken. Ik heb op verschillende momenten in de AoH-onderhandelingen denk ik wel gekeken: waar kunnen we elkaar vinden? Ik heb eigenlijk aan alle partijen een beetje getrokken en gezegd: volgens mij moeten we er zo uit kunnen komen. Maar dat is denk ik gewoon een onderhandelingsstijlfiguur die iets anders is. Als ik eerlijk ben, denk ik dat het ministerie van Economische Zaken ook graag naar oplossingen wilde kijken en dit ook graag wilde horen. Ik denk dat het ministerie van Financiën iets meer de Exxon-stijl heeft en iets zakelijker onderhandelt. Zo komen we er met z'n vieren samen wel uit.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Dus u steunde de gang naar nul. Het afbouwpad was wel sneller dan eerder voorgesteld. Hoe keek u daartegen aan?

Mevrouw **Van Loon**:

Het afbouwpad dat we in maart 2018 bespraken met Wiebes, of in ieder geval wat uiteindelijk in het AoH is terechtgekomen, was een afbouwpad dat toen paste bij de inschatting van de leveringszekerheidsbehoefte van Nederland. Dat werd ook benoemd als basispad. Daar hebben we eigenlijk al onze afspraken op geijkt en gebaseerd. Toen de minister later, in 2019, zei "ik wil eigenlijk sneller naar beneden", hebben we ook gezegd: dat begrijpen we best. Ik denk dat de minister toen doelde op het afbouwen van de vraag. Hij ging kijken hoe we die leveringszekerheidscurve sneller naar beneden konden krijgen. We hebben toen we mee zijn gaan studeren zelf proactief aangeboden: wij zien een route waarmee het nog sneller kan door onze eigen opslag, Norg, aan te bieden. Zo kun je nog sneller gaan. Ik denk dat dat we dus heel constructief in die discussie hebben gestaan.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Om te zorgen dat het nog sneller naar beneden kon. Werd dat ook gesteund door uw counterpart Exxon?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

In het Akkoord op Hoofdlijnen wordt gesproken over een fonds voor de versterkingsopgave. We lezen dat Shell in deze context spreekt over een ruimhartige bijdrage aan de versterkingskosten vanuit oliemaatschappijen. ExxonMobil vreest in deze context de hoge kosten, hoorden we gisteren van de heer Schittecatte. Wat bedoelde u destijds met de term "ruimhartig"?

Mevrouw **Van Loon**:

Uitgangspunt bij het AoH was dus om een publiek fonds te maken waar NAM een eerlijke en duidelijke afdracht in zou doen. In de uitwerking tijdens het AoH gaf de overheid aan dat dat best heel moeilijk in te regelen was. Want ja, waar zitten die "rafelranden"? Volgens mij was dat het woord dat Maarten Camps gebruikte. Wij hebben gezegd: "Daar moeten we uit kunnen komen. Die rafelranden zijn niet het probleem." Uiteindelijk is er door de overheid gekozen voor een fonds waar de NAM 500 miljoen euro aan zou bijdragen.

Dat is eigenlijk weggezet om al die andere dingen te doen, die rafelranden. Dat leek ons een manier om het te adresseren. Wij hebben daar dus mee ingestemd en erop gedruwd dat dat zo in het Akkoord op Hoofdpijnen kwam.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ik ga dan nog een keer terug naar de vraag wat u bedoelde met de term "ruimhartig".

Mevrouw **Van Loon**:

"Ruimhartig" is dat onduidelijkheden die wel passen bij de aansprakelijkheid van NAM, in de stukken soms niet helemaal precies neergezet konden worden. Over dat stuk hoeven we geen discussie te hebben.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Het Akkoord op Hoofdpijnen is vastgesteld. Dan is er een discussie over de vraag of het openbaar gemaakt mag worden, waar Exxon in ieder geval geen voorstander van is. Wat was het standpunt van Shell hierin?

Mevrouw **Van Loon**:

Wij zagen wel dat het bij de tijd past en dat het noodzakelijk is om het openbaar te maken. De problemen in Groningen worden door iedereen bezorgd bekeken, door de Groningers en door de politiek. Een geheim akkoord zou niet leiden tot vertrouwen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Als ik u dan goed beluister, was Shell voorstander van het openbaar maken van dat akkoord ...

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

... maar gebeurde dat nog niet vanwege de positie van Exxon.

Mevrouw **Van Loon**:

Exxon had daar meer moeite mee, maar uiteindelijk zijn we daar uitgekomen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Hoe verklaart u het dat Exxon zich meer verzette tegen de openbaarmaking van deze documenten?

Mevrouw **Van Loon**:

Wat ik eerder zei: Exxon is een partij die er denk ik wat zakelijker in staat, wat duidelijker kijkt naar wat het contract zegt en meer afstand heeft, ook vanwege het hoofdkantoor en de meer senior leiders. Ik denk dat het openbaar maken van dit soort contracten, wat wereldwijd misschien niet altijd gebruikelijk is, maar wat hier denk ik wel een hele goede stap was, voor ons makkelijker te begrijpen was.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Want u heeft natuurlijk wel nauw overleg met Exxon. Jullie trekken samen op. Wat doet u dan om ze nog te overtuigen?

Mevrouw **Van Loon**:

Het gesprek aangaan. Ik denk dat het richting Exxon, en soms ook richting de Staat, zo was: als je zelf een positie had waarin je zei "ik denk dat dit redelijk is" of "ik denk dat we er zo met elkaar uit kunnen komen", dan ging je dat gesprek aan. Dan ga je proberen te overtuigen dat het zo is. Soms moeten we ook zelf positie nemen. Er zijn ook momenten geweest waarop Exxon zei "we doen het niet" en wij als Shell hebben gezegd "wij gaan het wel doen" en je dan uiteindelijk toch afspreekt: dan is het maar beter om bij elkaar te blijven.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

In diezelfde periode vraagt de Tweede Kamer ook om openbaarmaking van de Overeenkomst van Samenwerking, waarin aan het begin van de gaswinning uit het Groningenveld de afspraken tussen de Nederlandse Staat en Shell en Exxon zijn vastgelegd. Was Shell hierop tegen?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk niet dat mij ooit gevraagd is of ik daar helemaal op tegen was. Want volgens mij werden ze al openbaar gemaakt. Ze waren links en rechts namelijk al in het publieke domein met verschillende versies. Dan ligt dat er toch en is het maar beter dat je de correcte versie hebt. Uiteindelijk is het een contract dat niet bedoeld was om openbaar te maken. Maar ik denk wel dat het bij deze problemen en ook bij deze tijd past om dat wel openbaar te maken.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Waarom?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, waarom. Ik denk dat we nu in een context, in een periode zijn, waarin transparantie over publiek-private samenwerking heel hard nodig is. De rol van de overheid is er toch een die publieke belangen heel duidelijk moet adresseren. Daar zijn dan vragen over als er een contract gesloten wordt met bedrijven. Zeker in een situatie als die in Groningen probeert iedereen te kijken: "Wat gebeurt er hier? Hoe maken wij afspraken die het verbeteren?" Als er zoveel partijen verantwoordelijk hebben, dan willen ze ook weten wat de afspraken zijn. Ik vind dat dus eigenlijk wel bij deze tijd horen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Dat past bij deze tijd. Op 29 maart 2018 besluit het kabinet nog voordat het Akkoord op Hoofdpijnen is uitonderhandeld dat de gaswinning wordt beëindigd. Was voor u uit de Kamerbrief duidelijk dat de versterkingsopgave flink ingeperkt zou worden?

Mevrouw **Van Loon**:

De versterkingsopgave ... Het moment dat in mijn geheugen staat, is eigenlijk veel meer het optreden van minister Wiebes op camera. Toen ik 's avonds het journaal zat te kijken, gebruikte hij de woorden: "Deze versterkingsopgave moeten we allemaal niet willen. Dit gaat niet." De motivatie van de minister dat hij, omdat hij de versterkingsopgave eigenlijk onuitvoerbaar vond, de volumes naar nul verdedigbaar vond, is hoe ik het heb gehoord van hem.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Oké. Was het op die 29 maart nou duidelijk dat de minister eigenlijk nog sneller wilde afbouwen?

Mevrouw **Van Loon**:

Op die dag was het grote nieuws dat we naar nul gingen en dat daar een pad voor bestond wat aan leveringszekerheid neergezet werd. Er waren discussie over wat de leveringszekerheidscurve dan was. Dat is meer tussen de overheid en partijen als GTS. Er was denk ik langer discussie over wat precies de vraag was en wat het aanbod. Vandaar dat er in het Akkoord op Hoofdpijnen een pad zit dat eigenlijk een beetje landt tussen 2028 en 2035. Dat was de inschatting op dat moment. Maar dat de route naar nul ingezet werd, was denk ik het grootste punt. Misschien in aanvulling daarop: sneller naar nul was voor ons geen probleem. We hebben ook gezegd: scenario's die

dat mogelijk maken, begrijpen we. We hebben dat later ook gezegd. Daar hebben we zelf ook aan meegewerkt.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat zag u als het verschil tussen hoe minister Kamp en minister Wiebes naar die versterkingsopgave keek?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat minister Kamp er vertrouwen in had dat het kon en dat minister Wiebes er geen vertrouwen in had dat het kon.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In hoeverre was het voor Shell inzichtelijk wat nou de kosten van die versterkingsopgave waren?

Mevrouw **Van Loon**:

De getallen varieerden zeer. Er was natuurlijk nog steeds weinig voortgang in de versterking. De getallen die terugkwamen uit de praktijk, waren nog ontzettend dynamisch. Bovendien wisten we ook niet precies hoeveel er versterkt moest worden. Dat weten we nu eigenlijk nog steeds niet. Er moet eerst geïnspecteerd worden voordat we weten wat er gebeurt. Dat zijn getallen geweest die heen en weer gingen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Maakte Shell zelf ook berekeningen van scenario's rondom de versterking?

Mevrouw **Van Loon**:

Sinds we het Akkoord op Hoofdlijnen hebben en de overheid in de regie zat, hebben wij ons volledig gericht op de schattingen van de overheid.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wie maakte die schattingen dan?

Mevrouw **Van Loon**:

De schattingen van de overheid werden gemaakt door de personen die verantwoordelijk waren voor de bovengrond. Ik denk dat dat in eerste instantie mevrouw Wouters was, en daarna de heer Kuijpers.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In hoeverre was Shell of NAM betrokken bij het maken van die schattingen en berekeningen?

Mevrouw **Van Loon**:

Volgens mij niet. Althans, ik heb alleen maar de schattingen via hen gehoord, maar ook met een hele duidelijke band van: "Er is nog weinig data. We moeten eerst verder aan de gang." Er werden in de overleggen voortgangsdata gegeven van hoe ver we waren met de inspecties, wat we zien met de versterking en wat we zien met de keuze voor sloop-nieuwbouw. Dat werd vanuit de overheid aangedragen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Welke rol speelden de kosten in die overleggen?

Mevrouw **Van Loon**:

De kosten zijn natuurlijk ook een deel van de discussie, maar een grote onzekerheid. In die tijd wilden we wel graag weten wat de voortgang was en hoe het ging, maar hebben wij als Shell al heel duidelijk gezegd: behalve dat we betalen voor alle versterking die nodig is en voor schade, hoeft het geld wat in NAM zit niet naar de aandeelhouders van Shell. Het geld wat we in NAM hebben staan, gaat dus naar schade en versterking. Wat we over hebben, gaan we investeren in de economische activiteiten in Groningen. Gaan we dat stukje wat ik in 2016, het delen van de opbrengsten van de gaswinning met Groningen samen met de overheid dat we niet voor elkaar hebben gekregen ... Wij hebben in 2018 aan de minister meegedeeld: "Het gaat ons niet om de centen." Dat heb ik ook publiek gezegd. "Het gaat ons erom dat het probleem in Groningen opgelost wordt, zowel op schade en versterking als op economische ontwikkelingen. Daar gaat het geld van Shell in NAM heen." Wat dat betreft zijn de kosten een deel van waar we nu zijn, maar heeft dat eigenlijk effect op hoe de deling tussen schade en versterking wordt en welk geld we te besteden hebben voor de projecten in Groningen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

De kosten spelen een rol. U zegt: wat overblijft in NAM, hoeven we als Shell niet. Ik ga toch eventjes terug naar die kosten. In hoeverre spelen die een rol in de overleggen die u heeft, onder andere met Economische Zaken, als het gaat over de voortgang van de versterkingsopgave?

Mevrouw **Van Loon**:

Het is aan de overheid om de versterkingsopgave te trekken en door inspectie te bepalen wat er versterkt moet worden. Dat kost dan wat het kost.

Mevrouw **Tielen** (VVD):
Dan kost het wat het kost.

Mevrouw **Van Loon**:
Het kost wat het kost. Daar treft de NAM voorzieningen voor, financieel, om te zorgen dat het ook betaald gaat worden.

Mevrouw **Tielen** (VVD):
En u ging ervan uit dat de berekeningen die door Economische Zaken waren gemaakt van de kosten waren zoals ze waren? Die nam u voor kennisgeving aan?

Mevrouw **Van Loon**:
Dat zijn de meest nauwkeurige, want zij zitten aan de voorkant. Zij zien wat er gebeurt. Zij hebben dus de beste inzichten daarin.

Mevrouw **Tielen** (VVD):
Dan wordt de versterking gepauzeerd met het besluit van minister Wiebes op 29 maart 2018. In hoeverre is het pauzeren van de versterking met Shell besproken voorafgaand aan het besluit?

Mevrouw **Van Loon**:
Voorafgaand niet.

Mevrouw **Tielen** (VVD):
En daarna?

Mevrouw **Van Loon**:
Daarna hebben wij in gesprekken gevraagd hoe hij dat dan voor zich zag, of hoe het ministerie dat voor zich zag. Ik moet zeggen dat ik dat nooit helemaal heb kunnen begrijpen, want het ging over blokken. Ik denk dat het neerkwam op: waar nog niet gecommuniceerd is met mensen dat het versterkt gaat worden, gaan we het opnieuw bekijken. Dat was de insteek van minister Wiebes en van de overheid. We hebben dat gevolgd. We hebben wel gevraagd: zorg nou dat je elke keer de meest nieuwe inzichten gebruikt om de schade- en versterkingsopgave in te regelen. Dat hebben we in het Akkoord op Hoofdlijnen afgesproken. Dus zorg dat je zo goed mogelijke inzichten gebruikt, het liefst van onafhankelijke partijen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat was uw afstemming met Exxon als het gaat over de versterking en de kosten van de versterking?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat Exxon er precies hetzelfde in stond en dus ook vragen had over wat er hier gaat gebeuren ...

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Maar had u het daar met elkaar over?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, wij hebben het daar natuurlijk in het gasgebouw over. We hebben het er in de gesprekken met de minister over als een van de onderdelen van wat er in Groningen aan de hand was: wat gebeurt er met de versterkingen?

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In hoeverre werd er in de periode begin 2018 een verband gelegd tussen aan de ene kant de hoogte van de gaswinning en de daarbij behorende opbrengsten en aan de andere kant de versterkingsopgave om veiligheid te garanderen en de daarbij behorende kosten?

Mevrouw **Van Loon**:

Voor Shell is het altijd belangrijk geweest dat we proberen om NAM financieel robuust te houden, dus dat we dit vanuit NAM als partij in de gaswinning kunnen financieren. Dat was ook de reden om in 2018 te vragen aan de overheid om een eerlijke verdeling van de kosten te gaan krijgen. De overheid betaalde tot die tijd een lager percentage van de kosten dan de opbrengsten die ze hadden. Wij zeiden: voor de robuustheid van NAM willen we dit gewoon eerlijk delen. NAM robuust houden is dus belangrijk geweest. Maar daarnaast hebben wij ook gezegd: "Dat is voor ons voldoende. Want wat er bij NAM aan geld staat, hoeft niet meer terug naar de Shell-aandeelhouder."

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dat zei u, ja. Maar om financiële robuustheid te kunnen garanderen of mogelijk te maken, is het natuurlijk belangrijk om inzicht te hebben in welke baten en lasten er voor een bedrijf op stapel staan. Mijn vraag is dus: kunt u ons meenemen in de overleggen die daarover zijn geweest? Ik bedoel over

het verband tussen de hoogte van de winning en de bijbehorende opbrengsten en aan de andere kant de behoefte aan versterking.

Mevrouw **Van Loon**:

Ja. Wat wij gevraagd hebben aan de overheid, is om duidelijk te zijn over hoeveel gas er in Groningen nog gewonnen gaat worden. In het Akkoord op Hoofdpijnen staat ook dat er een discussie moet zijn over hoe dat er dan precies uit ziet. Dat is het stukje inkomsten. U zegt: de versterkingskosten komen aan de kant van de overheid. Die worden doorgegeven. Wij hadden als belang om te kijken of NAM daarin financieel robuust zou zijn. Dat staat ook als een van de uitgangspunten in het Akkoord op Hoofdpijnen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Ja. U zegt: de versterkingskosten komen bij de overheid terecht, maar die worden deels ook doorberekend aan de NAM en de aandeelhouders.

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, zeker.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In hoeverre werd u nou geïnformeerd over de manier waarop al die cijfers ...

Mevrouw **Van Loon**:

Zich ontwikkelden.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

... zich ontwikkelden en ook ten grondslag lagen aan de financiële robuustheid van NAM?

Mevrouw **Van Loon**:

We hadden in die tijd regelmatig overleg met de betrokken personen bij de ministeries. Dat was in eerste instantie met de heer Gaastra, mevrouw Wouters en later met de heer Kuijpers. Die gaven regelmatig een statusupdate aan ons. Die gaven de laatste data over waar zij dachten dat het heen ging. Financieel, voor de formele getallen, heeft NAM elke keer gekeken naar wat de overheid communiceert richting de Tweede Kamer en wat hun publieke getallen zijn. Die worden overgenomen in de financiële rapportages van NAM.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Hoe duidelijk was dan voor u wat nou de echte versterkingsopgave nog was, als u bijvoorbeeld denkt aan aantallen huizen?

Mevrouw **Van Loon**:

De versterkingsopgave is de afgelopen jaren gecommuniceerd als: 26.000 huizen die geïnspecteerd moeten worden. Pas als die allemaal geïnspecteerd zijn, weten we hoeveel huizen er versterkt moeten worden. Dat weten we nu dus ook nog niet.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Hoeveel verschillende getallen heeft u langs zien komen in die periode, in 2018, rondom het besluit om naar nul te gaan? Ik vraag het maar gewoon.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik kan het me niet meer precies herinneren. Maar dat getal 26.000 was er al vrij snel als het ging om huizen die geïnspecteerd moesten worden. Schattingen van verschillende partijen gingen van allemaal, tot 15.000, tot 10.000, tot minder. Maar uiteindelijk ben ik het gewoon eens met wat bijvoorbeeld ook de commissaris van de Koning, René Paas, zegt: "Je zult ze allemaal moeten inspecteren. Dan pas weet je het." Die onzekerheid werd ook steeds gecommuniceerd, van: we weten het nog niet.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dan vindt er een pauzering plaats van die versterking. U zegt: het ging ook over blokken die ik allemaal nogal onduidelijk vond. Wist Shell dat door het pauzeren van de versterking duizenden mensen in Groningen niet wisten waar ze aan toe waren?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, wij konden ook volgen dat dit natuurlijk grote onrust gaf. Dat gaven de betrokkenen uit Groningen ook aan. Die zeiden: "Wij hebben een programma hier staan. Nu gaat het op de pauzeknop. Wat betekent dat voor mensen?"

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat deed de Shell-top met die bevinding?

Mevrouw **Van Loon**:

Vragen aan de overheid, die daar nu de leiding in nam, wat de gedachtes daarover waren, dus hoe ze dit ten uitvoer gingen brengen. Wij hadden die

overleggen elke maand, elke twee weken. Dan werden wij meegenomen in hoe de overheid die discussie zag voortgaan en wat hun laatste inschattingen waren.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Minister Wiebes verwachtte in die tijd dat het veld sneller sluiten voordeliger zou zijn dan doorgaan met de gaswinning. Was Shell het daarmee eens?

Mevrouw **Van Loon**:

Nee, daar hebben wij op dat moment volgens mij geen schatting van gemaakt. Wat voor ons wederom belangrijk was, is dat duidelijk werd dat de overheid de regie had, dat wij duidelijkheid kregen over wat er aan de hand was en dat de NAM in staat was om aan de financiële behoeftes te voldoen. Geld stond voor ons niet op nummer een. In de directievergadering van 2017 is al heel duidelijk gezegd: we gaan eerst voor het maatschappelijk draagvlak, dan voor hele duidelijke afspraken, en nummer drie is NAM robuust houden en de economische kant van de zaak. Zo heb ik zelf ook geprobeerd om dat continu, in al onze overleggen, weer op tafel te zetten.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U zegt: maatschappelijk draagvlak was belangrijk. U vertelde dat voor de pauze ook. Wat betekent dat voor u en voor Shell als dat zo wordt opgeschreven?

Mevrouw **Van Loon**:

Dan betekent dat eigenlijk dat alles wat we doen een verbetering voor de mensen in Groningen moet betekenen. Want uiteindelijk komen we er alleen maar uit als hun problemen opgelost worden.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

En wat is "verbetering" dan?

Mevrouw **Van Loon**:

Verbetering is denk ik ... De situatie waar ze in zaten en waar ze nu nog in zitten, waarin het lang duurt, het niet duidelijk is wat er gaat gebeuren met hun huis en hoe snel dat opgelost wordt, geeft gewoon te grote problemen. Dat is een van de redenen waarom ik nu nog steeds bezig ben om te zeggen: er is een oplossing waarbij het beter kan voor de mensen in Groningen. Als ik hoor wat de Algemene Rekenkamer zegt ... De directeur van de IMG zegt: "Als ik een breder mandaat krijg, zodat ik de mensen in Groningen beter kan

helpen, ze beter kan ontzorgen ... Volgens mij zijn er nog meer ideeën over hoe dat kan, zodat mensen niet jarenlang in de zorgen en in onzekerheid zitten. Dan moeten we daaraan werken." Als dat betekent dat NAM, of afspraken met Shell en Esso, met de overheid, aan de achterkant, verbetering kan geven, één fonds kan geven waar de voorkant uit kan gaan werken, dan wil ik heel graag aan tafel. Dat is ook de reden waarom ik in het FD een interview heb gegeven om te zeggen: ik ben het helemaal met deze ideeën eens. Ik wil nu ook heel graag kijken of we daar stappen in kunnen zetten. Ik denk dat die ruimte er dus is. Ik kom terug op: "Er is ruimte vanuit Shell. Het geld dat NAM heeft, is voor schade en versterking en de rest van het geld gaat geïnvesteerd worden in Groningen." Als de overheid aangeeft hoe ze dit efficiënter kunnen inregelen, dan willen wij heel graag aan tafel. Dan zie ik oplossingsruimte.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Dan gaan we daar even op door. We hebben het eerder al over die 403-verklaring gehad, de ophef die dat opleverde en uw reactie daarop. U stuurt een brief waarin staat dat Shell Nederland bereid is garanties af te geven. Waarvoor was Shell bereid garanties af te geven?

Mevrouw **Van Loon**:

Voor alle aardbevingsschade en versterking waar NAM aansprakelijk voor is. Dat is dus het geval als NAM dat zelf niet zou kunnen financieren. Dan heeft Shell Nederland nog leenfaciliteiten. Daaroverheen hebben we ook grotere garanties van het moederbedrijf neergezet op verzoek van de overheid.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Wat was de reactie van Exxon op de mededeling dat Shell bereid is om garanties af te geven?

Mevrouw **Van Loon**:

In eerste instantie zagen ze het als een probleem dat door ons veroorzaakt was, met de foute inschatting van de 403-intrekking. Zo'n garantieafgeving is niet gebruikelijk; je probeert altijd binnen het bedrijf en de joint venture te zorgen dat je robuust bent.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Waarom was het dan wel nodig?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik heb geprobeerd om duidelijk te maken dat het financieel niet nodig was, dus dat NAM ten eerste altijd aansprakelijk blijft. Er hoeft dus niet aan getwijfeld te worden dat de 403 daar geen effect op had, dat de NAM dit financieel kon dragen en ook een leenfaciliteit had met Shell Nederland. Maar de onrust en de vragen waren zo groot dat we hebben gezegd: we willen die onrust wegnemen. Wij hebben als Shell dus gezegd: wij zijn bereid om die garanties te geven. Dat werd door de overheid ook echt op prijs gesteld. Toen heeft Exxon uiteindelijk gezegd: dan gaan wij dat ook doen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ja, uiteindelijk.

Mevrouw **Van Loon**:

Nou ja, ik bedoel: het is een discussie ...

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Daar ging wat aan vooraf.

Mevrouw **Van Loon**:

Dat zijn wat discussies. Maar uiteindelijk hebben zij gezegd: dit kunnen wij ook. Maar het is ongebruikelijk. Het zijn mandaten waarbij je naar de hoogste board van je bedrijf moet om te zeggen of je dat soort garanties afgeeft. Zo ongebruikelijk was het dus. Maar wij vonden dat wel nodig.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Misschien over de timing: waarom komt die brief dan pas een halfjaar na de intrekking van de 403-verklaring?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat had te maken met de dynamiek. De intrekking was gebeurd om de jaarrekening mogelijk te maken. Dat is volgens mij in het midden van het jaar geweest. Pas aan het einde van het jaar, begin het jaar daarop ontstond de maatschappelijke commotie.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ja. Dus dat is de reden waarom op dat moment ...

Mevrouw **Van Loon**:

Wij hebben gezegd: om de onrust weg te nemen, om alle onduidelijkheid weg te nemen, gaan wij dit doen. Ik heb dus een e-mail geschreven aan de

minister waarin stond dat wij bereid zijn om dit te doen. Ik heb ook met hem gebeld. We hebben daar later ook in documenten en in het Akkoord op Hoofdpijnen uitvoering aan gegeven.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Welke invloed heeft het kabinetsbesluit van 29 maart 2018 gehad op de onderhandelingen over de garanties en de afbouw naar nul?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk niet, want de commotie rond de 403 was volgens mij al eerder in dat jaar, in januari en februari. Volgens mij hebben wij toen al gezegd dat we garanties af zouden geven. Dat heeft denk ik dus niks met elkaar te maken gehad.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Wat is uw reactie op de stelling dat de Staat slechter af is met deze garantie van Shell dan voor de intrekking van de 403-verklaring?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat lijkt mij niet correct.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Zou u met de kennis van nu weer die 403-verklaring intrekken?

Mevrouw **Van Loon**:

Nee, ik denk achteraf dat je het mee zou wegen in je besluitvorming als je wist wat er ging gebeuren. Het was zeker niet de bedoeling om een hoop onrust en twijfel te zaaien.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

In het Akkoord op Hoofdpijnen staat dat Shell en Exxon garanties afgeven voor de schadeafhandeling en de versterkingsopgave tot het moment dat het Groningenveld sluit, of tot uiterlijk 2035. Wat houden deze garanties in?

Mevrouw **Van Loon**:

De garanties zijn gegeven in de context die u schetste. We hebben in het Akkoord op Hoofdpijnen twee clausules neergezet. Eén is: als wij verwachten beter te weten wat de versterkingsopgave en schade aan kosten geeft, dan kunnen wij die onbeperkte garantie die er gegeven is in een maximumbedrag vastleggen. Dat is belangrijk voor een bedrijf. Ook in hun eigen financiële huishouding nemen zij mee welke garanties afgegeven zijn. Als dat beperkte

garanties zijn, dan is dat belangrijk. Wij zeiden dus: als er een moment komt om dit te beperken, dan zouden we dit graag willen. Er staat een clause in dat dit in 2019 bekeken zou worden. Toen hebben we gezegd: "Zo ver zijn we nog niet. Dat lijkt ons niet opportuun." De andere clause gaat over: als de gaswinning afgelopen is en er dus geen productie meer is, dan worden er passende zekerheden gesteld. Dat moeten dan zekerheden zijn die passen bij de risico's die je op dat moment hebt.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

En als ie dan op de waakvlam staat, is dat dan het einde of nog niet? Hoe moet ik dat zien?

Mevrouw **Van Loon**:

In principe staat in het Akkoord op Hoofdpijnen dat we teruggaan naar nul, dus dat de productie gestopt wordt, dat er gestuurd wordt op de vraag naar L-gaskwaliteit. Dat is de afspraak met de overheid. We gaan dicht als het niet meer nodig is. Dus een waakvlam is eigenlijk ...

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Nog niet dicht.

Mevrouw **Van Loon**:

Dat staat in het Akkoord op Hoofdpijnen niet beschreven als een punt. Dit is een van de dingen die we nu ook tegen de overheid hebben gezegd: we moeten aan tafel om te kijken waar we nu staan en wat dit betekent. Want wij willen dat het Groningenveld dichtgaat. Bijvoorbeeld de passende zekerheden die wij kunnen stellen, staan ook op het lijstje van: volgens mij moeten we het daar samen over gaan hebben.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ik probeer het even goed samen te vatten. Zo lang de waakvlam er nog is, is het Groningenveld nog niet gesloten. Klopt die conclusie?

Mevrouw **Van Loon**:

Die conclusie klopt. Als de waakvlam er is, is het Groningenveld niet gesloten, want dan wordt er gas geproduceerd. Maar het Akkoord op Hoofdpijnen beschrijft dat wij het Groningenveld dichtdoen als er geen winning van het gasveld meer is voor de L-gasmarkt. Het Akkoord op Hoofdpijnen beschrijft dus een ander pad. Het zegt: wij gaan dicht op dit moment. Daar is de waakvlamproductie dus niet door gedekt, vandaar dat

het mij heel opportuun lijkt dat wij het gesprek met de overheid toch aangaan om te zeggen: sinds het Akkoord op Hoofdpijnen is er heel veel veranderd; waar staan we nu?

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Dus eigenlijk is het nog onduidelijk hoe te acteren op het punt dat ik benoem, het punt van de waakvlamonduidelijkheid?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, dat is een van de dingen waar we het samen over moeten hebben: wat wil de overheid? In het Akkoord op Hoofdpijnen staat: geef duidelijkheid over wanneer het Groningenveld gesloten wordt. Dat is nog niet gebeurd.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Tot die tijd gelden de huidige garanties?

Mevrouw **Van Loon**:

De garanties gelden totdat er geen winning meer is in het Groningenveld. Dan gaan we zekerheden stellen. Daar zijn we eigenlijk nu aangekomen ... Nu nog niet, maar ik denk ergens volgend jaar als we zeggen: voor de L-gasmarkt hebben we het Groningenveld niet meer nodig. Als we geen oorlog in Oekraïne hadden gehad, was het Groningenveld denk ik dichtgegaan. Dan gaan we naar de passende zekerheden toe. Maar wij beseffen ons ook dat de omstandigheden anders zijn. Dus ik denk dat het aan de overheid is om aan te geven wat we nu samen gaan bespreken.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

U gaf al aan dat passende zekerheden zullen worden gesteld voor de periode daarna. Wat wordt bedoeld met "het stellen van passende zekerheden"?

Mevrouw **Van Loon**:

In de sector is dat een bekende term, waarbij je kijkt of de financiële risico's die je nog ziet, afgedekt zijn door het vermogen en de financiële draagkracht van de aansprakelijke partij. Daar doe je dus een analyse op. Als dat niet zo is, dan moet je aanvullende zekerheden gaan stellen. Dat is wat de sector doet. We hebben ook aan de overheid aangegeven: we kunnen dit gewoon volgen. Maar mij lijkt het ook heel erg passend om hier met de overheid over te spreken.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Wat is nou de reden dat nog niet zo uitgewerkt is wat de invulling van de passende zekerheden is?

Mevrouw **Van Loon**:

Het hoort bij het hele stuk waarover we moeten praten met de overheden. Dit is één element. Sinds wij het Akkoord op Hoofdlijnen hebben gesloten in 2018, is er heel veel veranderd. Dat is eenzijdig door de overheid besloten. Dat hoort ook bij de rol. In het Akkoord op Hoofdlijnen hebben we gezegd ...

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Maar gesuport of ondersteund door Shell?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik ondersteun de richting. Maar het klopt niet meer met de afspraken die we hebben gehad. Wij blijven dus zeggen -- dat staat ook in het Akkoord op Hoofdlijnen -- "als er verandering is, dan gaan de partijen weer verder met elkaar in gesprek". Ik denk dat dat gesprek op dit moment heel duidelijk moet plaatsvinden. Vooral ook -- dat blijf ik maar herhalen -- omdat ik vind dat het in Groningen nog steeds niet goed genoeg gaat. Als wij daarin kunnen helpen met de afspraken die we met de overheid hebben gemaakt, als daar iets anders is wat het verschil gaat maken aan de voorkant ... De Groningers hebben geen last van de afspraken die de overheid met de NAM heeft gemaakt, maar geven wel aan ... Directeur Kortmann geeft aan: als het anders gestructureerd is, krijg ik misschien een breder mandaat en krijg ik één fonds voor alles wat ik moet doen. Als dat is wat helpt in Groningen, dan wil ik heel graag aan tafel. Ik blijf wederom aanbieden dat ik zie dat die oplossing binnen handbereik is. Want het geld in NAM gaat daarheen en wat er overblijft gaat ook naar Groningen en economische investeringen. Ik denk dus dat we hier echt samen uit moeten kunnen komen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

In reactie op mijn collega Kuik zei u net dat u het er niet mee eens was dat de Staat slechter af is met de garantie van Shell dan voor de intrekking van de 403-verklaring, wat eigenlijk impliceert dat Shell wel slechter af is met deze garantie dan met de intrekking van de 403-verklaring. Kunt u dat uitleggen?

Mevrouw **Van Loon**:

Het verstrekken van een onbeperkte garantie is voor een bedrijf een

uitzondering. Dat doe je normaal niet. Dat wordt gelogd in je financiële huishoudboekje. Dat wordt ook gewogen. Dat is een onzekerheid die de markt kan zien. Dat is er dus eentje die op het moment dat wij dat afgegeven hebben, willens en wetens is aangegaan. Maar ja, dat is een extra complicatie, zeg maar.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Onzekerheid, ik snap het. Op 22 mei 2019 is er een zware aardbeving bij Westerwijtwerd. Minister Wiebes volgt het advies van het Staatstoezicht om de gaswinning verder terug te brengen naar minder dan 12 miljard kuub. Dat betekent dus een snellere afbouw dan in het Akkoord op Hoofdlijnen was afgesproken of voorzien. In hoeverre was u verrast door de aankondiging van minister Wiebes?

Mevrouw **Van Loon**:

Het was een onverwachte aankondiging, maar wel een begrijpelijke. Toen het naderhand aan ons meegedeeld werd, hebben wij ook gezegd dat wij dat wel begrepen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wanneer kreeg u het meegedeeld?

Mevrouw **Van Loon**:

In mijn herinnering net erna. Maar we hebben gezegd dat we dat konden zien.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

En u begreep het.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik begreep het. Er is door het ministerie van Economische Zaken ook meteen tegen ons gezegd: "Wij begrijpen dat wij nu met jullie om tafel moeten, want het Akkoord op Hoofdlijnen heeft hier heel duidelijk een voorwaarde in. Het zegt: als we afwijken van het basispad, moeten wij hierover in gesprek." Wij begrepen ook dat de minister druk bezig was om te kijken of hij dat "versneld naar nul" kon laten gebeuren door de vraag te verminderen. Wij hebben zelf ook bijvoorbeeld een fabriek in Moerdijk die op L-gas zat. Wij kregen brieven waarin stond: kunnen jullie versneld naar H-gas? Dat hebben we ook meteen gedaan. Dat was de aanpak van: hoe kan ik de vraag verminderen? Toen is er door het team nagedacht over wat er nog meer kan

en hebben wij zelf aangeboden om een opslag die wij zelf in commercieel gebruik hebben, Norg ...

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Ja, daar kom ik zo op.

Mevrouw **Van Loon**:

... aan te bieden en te zeggen: als je het nu anders doet en je doet dit kostenneutraal -- daar hoeven we niks aan te verdienen, maar daar willen we ook niks aan verliezen -- dan denken we dat je echt sneller naar beneden kan. Daar was heel veel oren naar. Door het ministerie was ook in de zomerperiode, waarbij er een nieuw winningsbesluit vastgesteld moest worden ... Er werd door de minister dus echt wel gezegd: ik wil dit heel snel uitgewerkt hebben, zodat ik dit per 1 oktober mee kan nemen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Er zat dus wel wat tijdsdruk op die onderhandelingen?

Mevrouw **Van Loon**:

Ze wilden snel van ons weten of dat kon met Norg en hoe dat eruit zou zien.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U zei al: Economische Zaken komt naar ons toe, want het afbouwpad gaat sneller; dat betekent eigenlijk dat er 33 miljard kuub meer gas in de grond zou blijven zitten dan was voorzien in het Akkoord op Hoofdpijnen. In hoeverre waren de gedeerde gasbaten van die 33 kuub onderdeel van de onderhandelingen?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat is in het Akkoord op Hoofdpijnen heel duidelijk opgeschreven en ook besproken. Dus toen het Akkoord op Hoofdpijnen is opgesteld ... Er staat een clause in dat wij eigenlijk al die elementen bij elkaar ... Dat zijn dus: de controle overgeven aan de overheid, wel financieel aansprakelijk zijn en afzien van de reserves die in de grond bleven ten opzichte van het basispad. Wij zagen al die elementen als een samenhang van economische waarde, namelijk dat de balans hersteld zou worden en dat wij om de tafel zouden gaan als er van het basispad afgeweken zou worden. Dat konden we ons voorstellen, want er was nog een lange weg te gaan. Ik kan me herinneren dat in de laatste weken van de onderhandelingen van het Akkoord op Hoofdpijnen het ministerie van Financiën meekeek en zei: wij vinden die

clausule eigenlijk niet fijn, want als wij besluiten minder te gaan produceren, krijgen wij minder inkomsten en dan zouden we jullie wel moeten vergoeden. Toen hebben we gezegd: maar in het geheel van alles wat wij doen, heeft de overheid toch wel heel stevig onderhandeld op de financiële aspecten; dan vinden wij het belangrijk dat als die stukken van het gas in de grond blijven, dat financieel gebalanceerd wordt. Daar hebben we uitgebreid over gesproken. Uiteindelijk is dat ook akkoord bevonden en ondertekend.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Daar is dus uiteindelijk een afspraak over gekomen. Zat u direct met Exxon op één lijn als het gaat om de financiële compensatie van die gemiste volumes?

Mevrouw **Van Loon**:

Toen de minister zei "we gaan versneld naar beneden" en het ministerie zei "dan moeten wij om de tafel, want wij hebben in het Akkoord op Hoofdpijnen afgesproken dat we in dit scenario met jullie gaan praten", zaten wij volgens mij op één lijn, en initieel ook wel met het ministerie van Economische Zaken, dat we zeiden: nu treedt die clausule in werking en nu moeten we het er samen over hebben. Tegelijkertijd hebben wij ...

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Maar zaten ook alle partijen gelijk op één lijn over dat "er samen over hebben"?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, Economische Zaken zei ook: hier gaan wij het samen over hebben.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Ja, dat u het met elkaar bespreekt, maar in die bespreking, in die onderhandeling?

Mevrouw **Van Loon**:

In die bespreking. Ten eerste hebben wij gezegd: dit is niet het enige waar we het over moeten hebben, want de actuele situatie gaat over allerlei punten. Daar moesten we nog afspraken over maken, waaronder over de inzet van Norg. We zeiden: laten we dat allemaal samen pakken om weer te kijken hoe de balans uitpakt. Het ministerie van Financiën zat toen ook bij de besprekingen en ging eigenlijk terug naar zijn punt van voor de ondertekening van het Akkoord op Hoofdpijnen: wij vinden deze clausule in

dat contract eigenlijk niet terecht; wij willen niet die balans herstellen. Toen zeiden wij: die discussie hebben we gehad, maar we hebben aangegeven dat dit voor ons belangrijk is en dat is ook ondertekend. Er is toen ...

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Leverde het ook vertraging op in de onderhandeling dat het ministerie van Financiën met dat voorstel kwam?

Mevrouw **Van Loon**:

Nou, uiteindelijk heeft dat ertoe geleid dat wij die elementen in het Akkoord op Hoofdlijnen niet opnieuw hebben afgesproken. We hebben wel in september van dat jaar een interim-akkoord gesloten, ook getekend door de minister, waarin nog een keer staat dat we de balans moeten herstellen, maar ook dat wij met Norg aan de slag gaan. Want daar was natuurlijk heel veel interesse voor. We hebben dus eigenlijk het tempo van Norg vastgehouden, maar de herziening van het hele akkoord, de actualisering van het akkoord, is eigenlijk niet gebeurd.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Nee. Wat is de reden dat er alleen maar een voorschot was afgesproken voor het vullen van Norg met pseudo-Groningengas in plaats van een definitieve vergoeding?

Mevrouw **Van Loon**:

Omdat het zo snel ging, denk ik. Het idee was: in de zomer. Per oktober wilde men het in laten gaan in het winningsplan. GasTerra werd al gevraagd te acteren in lijn met een beslissing die wij nog niet hadden vastgelegd. Dat moesten we allemaal nog verder afspreken. Wij waren aan het eind van het jaar ook nog in de veronderstelling dat we dat allemaal bij elkaar zouden pakken en zo naar de balans gaan kijken, want het Norg Akkoord geeft daar ook weer een effect op de niet-gewonnen volumes. Dus wij dachten: dat gaan we allemaal samen afspreken. Dat was nog niet klaar, maar we hebben er wel naar geacteerd.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

En u moest dus wel een vergoeding ...

Mevrouw **Van Loon**:

En toen hebben we voorgesteld als vergoeding, als een soort intentie van "de

Staat wil graag dat dit gaat gebeuren en wij zien dat jullie hier ook al naar acteren", dat alvast een deel van de kosten wordt vergoed.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Een definitieve vergoeding gaat vervolgens de arbitrage in. Wat was de reden dat Shell dat een goed idee vond?

Mevrouw **Van Loon**:

Eerlijk gezegd vonden wij dat aan het begin niet zo'n goed idee, want wij hebben gezegd: "Dit is een commerciële berging die wij hebben. Die willen wij gewoon marktconform, kostenneutraal, aanbieden. We kunnen dat berekenen. We kunnen laten zien "dat zou deze formule zijn". Kunnen we dit samen afspreken?" Op verzoek van de heer Hoekstra en de heer Wiebes hebben zij gezegd: dat begrijpen wij wel, maar wij vinden het politiek beter uitlegbaar als een derde partij naar die waarden kijkt.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Politiek beter uitlegbaar?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dat was het belangrijkste argument?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Na het interim-akkoord onderhandelt u verder met de Staat. Volgens het interim-akkoord moeten partijen "te goeder trouw overleg plegen en zich naar beste vermogen inspannen om uiterlijk 31 maart 2020 overeenstemming te bereiken". Verwachtte u dat u eruit zou komen voor deze periode?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, daar hebben we wel alles aan gedaan. We hebben heel vaak bij elkaar gezeten. We hebben veel gesproken. Ik had ook inderdaad wel de hoop en de verwachting. Omdat het Akkoord op Hoofdlijnen zó duidelijk was, omdat het interim-akkoord, nog een keer getekend door de minister, dezelfde

intentie had, vond ik het inderdaad frustrerend dat we er uiteindelijk niet uit zijn gekomen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Wat was nou het belangrijkste punt voor Shell in die onderhandelingen?

Mevrouw **Van Loon**:

Het belangrijkste punt voor ons is om duidelijke afspraken te krijgen, dus om betrouwbare afspraken te krijgen waarvan wij weten waar we aan toe zijn. Die hadden we met het Akkoord op Hoofdlijnen. We hebben hele duidelijke afspraken gemaakt.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Waar zit het 'm dan met name op?

Mevrouw **Van Loon**:

Pardon?

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Wat zit het 'm dan met name op, die duidelijke afspraken? Even voor mij om een concreet beeld hierbij te krijgen.

Mevrouw **Van Loon**:

Nou, duidelijke afspraken ... In het Akkoord op Hoofdlijnen hebben we afspraken gemaakt over verantwoordelijkheden, over verwachtingen, waar het heen gaat met productievolumes. We hebben ook gezegd: als het anders is, gaan we dat in balans herstellen. De overheid wijkt daar eenzijdig van af. Wij zeggen: dan gaan we samen om de tafel en dan gaan we nieuwe afspraken maken hoe het er nu uitziet. Dan vind ik het frustrerend dat we die nieuwe afspraken dus niet kunnen maken. We leven nu dus in een actuele situatie die heel anders is, terwijl de enige afspraken die we eigenlijk samen hebben vastgelegd het interim-akkoord is. Nu het Norg Akkoord, het interim-akkoord en het Akkoord op Hoofdlijnen. Die weerspiegelen niet waar we nu zijn. Ik vind die betrouwbare afspraken heel belangrijk. Tegelijkertijd blijf ik tegen de overheid zeggen: "Er is financiële oplossingsruimte. Waar ben je bang voor? Kom maar. We komen er samen uit." Dat vind ik moeilijk, want ik denk dat duidelijke afspraken voor iedereen gewoon hard nodig zijn.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

U zegt hierbij: de financiën hoeven niet per se het punt te zijn, dus maak je

maar niet zo druk over de hoogte van bedragen; we hebben de ruimte wel. Beluister ik dat goed?

Mevrouw **Van Loon**:

Wat we blijven zeggen, is: er is een stuk schade en versterking dat we afspreken; er is een balans met de overheid over de financiën die bij NAM komen. Het stuk dat ik overhoud daarvan, gaan we investeren in Groningen. Dus wij willen duidelijke afspraken hebben met de overheid, als onze commerciële partner, over hoe wij die verdeling gaan doen. Daar hebben we afspraken over. Die moeten duidelijk zijn. Dan kunnen wij ook weer door met: wat gebeurt er in de NAM en wat kunnen wij met de gelden die in de NAM staan? Ik vind betrouwbare afspraken en betrouwbaarheid in doen wat je ook afgesproken hebt belangrijk.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

En wat is dan het grootste pijnpunt hier?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik vind het nog steeds moeilijk dat we een discussie hebben gehad, we in het Akkoord op Hoofdpijnen hebben afgesproken om het zo te doen, we in het interim-akkoord hebben afgesproken het zo doen en dat het argument dan is: daar ben ik het eigenlijk niet mee eens, dus dit wil ik niet meer. Dan spreken we daar dus niet over. Dat vind ik jammer. Dat hebben we geëscaleerd. Dat hebben we ook echt besproken, onder andere met de partijen, maar daar zijn we uiteindelijk niet uit gekomen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Nee, want uiteindelijk wordt de datum van 31 maart 2020 niet gehaald. Op welk moment werd besloten om het geschil te splitsen in twee arbitragezaken, dus één over de inzet van Norg en één over het zogenoemde herstel van balans? Op wiens verzoek is dat?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat is besproken in een gesprek met minister Hoekstra en minister Wiebes, die uiteindelijk aan de ene kant aan ons hebben gevraagd om de arbitrage op het Norg Akkoord in te zetten, dus om te helpen om het neutraal vast te laten stellen door een arbiter. Aan de andere kant zeiden ze: "We komen er niet uit bij het Akkoord op Hoofdpijnen. Wij kunnen niet zien hoe we daarop verder komen. Het staat jullie vrij om daar jullie eigen arbitrage of route in te kiezen." Dat was de splitsing. Kijk, ik wil die arbitrage helemaal niet. Ik

vind dat we er samen uit moeten komen. Dat is ook weer het aanbod. Als we aan tafel gaan, kunnen al deze punten in één keer geadresseerd worden en helemaal geen breekpunten meer worden.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Het liefst zou u weer aan tafel gaan?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, dat is mijn aanbod geweest in Het Financieele Dagblad in februari. Ik denk dat we in de afspraken met de overheid echt verbeteringen kunnen bieden die de overheid hopelijk in staat stellen om anders te structureren, een verbetering na te stellen, die uiteindelijk in Groningen iets gaan betekenen.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

U gaf al aan: wij willen duidelijke afspraken. Ik zit nog even te zoeken wat nou het concrete punt is. Is het nou zo dat de vergoeding voor de niet-gewonnen gashoeveelheid onder het basispad dus hét springende punt is?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat was een van de punten die anders waren sinds het Akkoord op Hoofdlijnen, maar er zijn nog meer punten die we met elkaar moeten bespreken, omdat de actuele situatie -- u had het over "passende zekerheden" en "waakvlam" -- gewoon anders is. Ik denk dat als we om tafel gaan en we slimmere oplossingen hiervoor vinden, heel veel van dit soort zaken helemaal geen breekpunten hoeven te zijn. Die oplossingsruimte is er. We leven nu in een andere actuele context dan in 2018, dus ik heb afspraken met de overheid die echt niet meer passen bij waar we nu zitten.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Dan zit ik toch nog even ... U heeft een aantal keer herhaald: eenzijdig heeft de Staat afgeweken van de afspraken. Dat gaat over het naar nul brengen en ook het sneller naar nul brengen.

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Maar dat waren wel zaken die Shell ook supportte.

Mevrouw **Van Loon**:

Zeker. En waarvan we hebben afgesproken dat als het gebeurde, we samen een discussie gingen hebben om de financiële balans tussen de overheid en Exxon en Shell te herstellen. Dus wij zijn het eens met de richting. We hebben ook gevraagd aan de overheid om die regie te nemen, maar we hadden ook afgesproken wat we zouden gaan doen als dat zou gebeuren.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

We gaan het nog even hebben over Norg. Het akkoord van 8 maart 2021 regelt dat in de gasopslag Norg niet langer Groningengas wordt opgeslagen, maar pseudo-Groningengas, zoals we dat noemen, geconverteerd hoogcalorisch gas. Wat was het belang voor Shell om Norg beschikbaar te stellen?

Mevrouw **Van Loon**:

We hebben dat kostenneutraal gedaan. Dus er is geen winst en geen verlies. Dat is het uitgangspunt. Dat is ook berekend door die arbiter. Het belang van Shell was eigenlijk om de minister te steunen in zijn strategie, waarbij hij zei: ik ga nog sneller naar nul. Wij zeiden: we kunnen wel zien dat je zegt "ik wil daar zo snel mogelijk naartoe bewegen". Dus wij hebben daarin geprobeerd behulpzaam te zijn met een creatief idee.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Hoe stond Exxon daarin?

Mevrouw **Van Loon**:

Hetzelfde.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

De Staat betaalt dan een vergoeding. Hiervoor is voor het eerste jaar een voorlopig bedrag vastgesteld van 90 miljoen euro. Daar hadden we het net al even over. Dat bedrag zou verrekend worden zodra er definitieve afspraken waren. De vergoeding bestaat uit vier elementen. Ik denk dat u heeft uitgelegd wat de reden is dat er uiteindelijk arbitrage nodig was over dat akkoord. De vergoeding kan oplopen tot 7,5 miljard euro, zoals in de arbitrage is benoemd. Uit de Miljoenennota van 2023, die wij nu een paar weken in bezit hebben, blijkt dat dit bedrag is opgelopen tot ongeveer 10 miljard euro. Stel nou dat er al eerder een afspraak tot stand was gekomen, hoe had het bedrag er dan ongeveer uitgezien, denkt u?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat is hypothetisch. Ik kan dat niet inschatten. Maar wij waren bereid om hier, wat ze zeiden, een marktconforme afspraak over te maken om te zeggen: joh, zullen we dit samen afspreken? Dan had dit er mogelijk anders uitgezien.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Want marktconform betekent ook met de gasprijzen van dat moment?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja. Wij hebben gezegd: we hoeven hier niks aan te verdienen. Maar je moet natuurlijk wel gas inkopen en opslaan, en de prijs van dat gas kan anders zijn. Die rekening was, denk ik, ook gewoon opgelopen met de gasprijs, maar de uiteindelijke situatie voor Shell of Esso is onveranderd. Wij verdienen hier niet aan.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dus waar gaat die 10 miljard euro dan naartoe?

Mevrouw **Van Loon**:

Naar de inkoop van gas. Naar het verplaatsen van het anders geproduceerde Groningengas. Dat wordt nu op een andere manier ingevuld.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Er blijft niks achter voor Shell?

Mevrouw **Van Loon**:

Wat ik zei: het is neutraal ten opzichte van het niet inzetten van Norg.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Het Norg Akkoord loopt tot en met 2027. Wat is de reden voor het aflopen van het akkoord in dat jaar?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat heeft, denk ik, te maken met de inschatting van hoelang dit nodig is. Zoals we er nu naar kijken, kan dat eerder zijn. Dus als de hoeveelheid L-gas sterk vermindert, dan heb je vulling van Norg in die jaren waarschijnlijk ook niet nodig. De overheid vond het belangrijk, zeker aan het begin, om te zeggen: joh, wij willen niet dat als Norg nog nodig is, jullie in één keer zeggen "wij houden ermee op, wij doen dit niet meer", dus zijn jullie bereid om dit te doen zolang het nodig is? Dat hebben we hiermee aangegeven.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Betekent dit dat de Staat nog een vergoeding betaalt voor het gebruik van Norg, ook als er geen gas meer wordt gewonnen uit het Groningenveld?

Mevrouw **Van Loon**:

Alleen zolang er wel L-gasvraag is en dat uit Norg geleverd moet worden in plaats van uit het Groningenveld. Dan maak je natuurlijk nog gebruik van Norg. Maar zo gauw die L-gasvraag veel lager wordt, heb je Norg waarschijnlijk niet meer nodig en dan heb je andere middelen om in die L-gasvraag te voorzien.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

De vergoeding bestaat uit een aantal elementen. Die elementen zijn de extra inkoopkosten van GasTerra, de extra transportkosten, de extra kosten door het wegvallen van flexibele inzet van Norg en de gedeerde inkomsten. Mijn vraag was: betaalt de Staat nog een vergoeding zodra er geen gas meer wordt gewonnen uit het Groningenveld?

Mevrouw **Van Loon**:

De Staat betaalt de vergoeding zolang ze gebruikmaken van Norg.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Precies. Wat is de reden dat het niet gelukt is om in maart 2021 tot een vaste vergoeding te komen?

Mevrouw **Van Loon**:

Voor Norg?

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Voor meerjarig gebruik van Norg, ja.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik weet niet of ik het nu helemaal correct zeg, maar volgens mij worden die elementen afgerekend met de werkelijke kosten. Dus er wordt elke keer berekend: wat is de gasprijs en wat zijn de kosten geweest? Die worden dan vergoed door de Staat. De kosten gaan dus mee met de marktprijs van het ingekochte gas.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Is dat dan de reden dat het niet gelukt is om tot een vaste vergoeding te

komen, omdat de prijzen veranderen en dus ook de kosten? Is dat wat u zegt?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja, dat denk ik. Ik denk dat als je kostenneutraal en je zegt "dit koop je in op de markt en de overheid zorgt dat dat gas ingekocht wordt", dan betaal je die marktprijs. Maar de methode is volgens mij wel vastgelegd. Dus de uitkomst kan meegaan met de markt, maar hoe het berekend wordt, is vastgelegd in het akkoord en door de arbiter bekeken.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Maar wat is dan de reden dat het in maart 2021 nog niet gelukt is om dat zo met elkaar af te spreken?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik begrijp uw vraag niet helemaal.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Het is dus niet gelukt in maart 2021 om een meerjarige gebruiksvergoeding vast te stellen met elkaar. Wat is de belangrijkste reden dat dat niet gelukt is?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik weet niet helemaal zeker of ik daar het antwoord op heb, maar ik denk dat de grootste onzekerheid is: hoelang is Norg nodig? Dat is ook nu nog een vraag die we met de overheid moeten lande.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U noemde al een paar keer het woord "kostenneutraal". Dat wil ik toch nog even scherp krijgen. In hoeverre maken Shell en/of Exxon nou winst op het alternatieve gebruik van Norg bij de huidige vergoeding?

Mevrouw **Van Loon**:

Het is om het even voor ons of wij Norg inzetten zoals de overheid heeft gevraagd, voor pseudogas, of dat we dat niet zouden doen en zelf commercieel gebruik zouden maken van de opslag. Ten opzichte van die twee scenario's zijn de uitkomsten hetzelfde.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Dus de winst die u in het ene geval zou maken, is hetzelfde als de winst die u in het andere geval zou maken?

Mevrouw **Van Loon**:

Precies, ja.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Helder.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ik wil nog even ingaan op de verhouding Shell versus Exxon. Waarom wilde Shell in tegenstelling tot Exxon dooronderhandelen met de overheid om zo spoedig mogelijk tot een akkoord te komen?

Mevrouw **Van Loon**:

Het Norg Akkoord bedoelt u?

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Ja.

Mevrouw **Van Loon**:

Wij waren na het gesprek met minister Hoekstra en minister Wiebes van mening dat het aan de ene kant jammer is dat de gezamenlijkheid van dat Akkoord op Hoofdlijnen, inclusief Norg, dat we samen wilden pakken ... Dat had onze voorkeur. Maar als het niet kan, en de oproep van de overheid was: wij willen heel graag een Norg-akkoord ... Toen hebben wij gezegd: dat gaan we doen en dan parkeren we dat andere wel weer voor later. Exxon zat daar anders in, en zei: "Nee, wij vinden toch dat we moeten proberen om die nieuwe afspraken voor de actualisatie van het Akkoord op Hoofdlijnen ... Dat stond in het contract. Dat moeten we niet loslaten." Uiteindelijk hebben wij gezegd tegen Exxon: wij gaan het Norg Akkoord wel sluiten. Dat hebben we zo gecommuniceerd.

Mevrouw **Kuik** (CDA):

Dan toch de vraag: waarom wilde Exxon dat niet?

Mevrouw **Van Loon**:

Exxon zag het nog steeds als onderdeel van het actualiseren van het Akkoord op Hoofdlijnen. Het is één geheel daarbij en we zouden dat allemaal gezamenlijk moeten bespreken. Het heeft ook effect op elkaar. Dus zij zeiden: we moeten hier in totaliteit uitkomen. Wij hadden de inschatting: dat gaat dus niet lukken. Als twee ministers zeggen dat dat niet gaat lukken en een oproep doen om het anders te doen, dan gaan wij daarin mee.

Mevrouw **Kuik** (CDA):
Waren ze bang om leverage te verliezen?

Mevrouw **Van Loon**:
Ja, ik denk dat als zij zeggen "wij willen dit graag gezamenlijk onderhandelen" en wij zeggen dan "wij gaan toch dat Norg Akkoord wel doorzetten", dat niet hun voorkeur had. Maar uiteindelijk zijn ze daar wel in meegegaan.

Mevrouw **Kuik** (CDA):
We maken uit de stukken op dat voor Exxon de opbrengen uit het Groningenveld centraal lijken te staan. De heer Schittecatte gaf dat gister ook aan. Wat vond Shell belangrijk?

Mevrouw **Van Loon**:
Tot de herijking midden 2017 zaten wij op de afspraak met de overheid onder de Overeenkomst van Samenwerking. Veilige productie, maar daarbinnen maximale winning. We hebben echt heel duidelijk andere prioriteiten gesteld en dat is nu nog steeds zo. Daarbij hebben wij gezegd: we moeten ...

Mevrouw **Kuik** (CDA):
Maatschappelijk draagvlak is nummer één.

Mevrouw **Van Loon**:
Ja, maatschappelijk draagvlak in Groningen is nummer één. Duidelijke afspraken en onzekerheden zijn nummer twee. Dan zijn de financiën en vooral de robuustheid van NAM voor ons nummer drie. Maar wederom, wij hebben gezegd: dat geldt blijft in Groningen. Daar hebben wij dus een andere prioriteitenlijst, denk ik.

Mevrouw **Kuik** (CDA):
Dan heeft mevrouw Van der Graaf nog een aantal vragen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
We vroegen u eerder in het verhoor naar uw betrokkenheid bij het vastgelopen proces rondom het schadeprotocol in 2017. We zien dat u in 2017 diverse keren contact hebt met de commissaris van de Koning, de heer Paas. In november en december van dat jaar bespreekt u ook de invulling

van een schadeprotocol door NAM en de regionale overheden. Waarom vonden deze gesprekken plaats?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik was eigenlijk sinds het aantreden van de heer Paas in goed gesprek met hem, waarbij ik steeds heb gevraagd aan hem om het ook aan te geven als hij vond dat ik vanuit mijn positie zaken anders zou moeten aanvliesen. Dus ik bleef met hem in gesprek om te luisteren wat hij daarvan vond. Maar eigenlijk zijn de gesprekken met de heer Paas heel snel op een andere route gegaan. Ik ben echt bezig gegaan met hem om naar de toekomstagenda te kijken. Hij heeft zich ook ingezet en hij zei: "Ik zou het prachtig vinden als Shell ... Ik hoor jou over energietransitie, Marjan. Dat willen wij in Groningen ook. Wij willen banen. Wij willen economische ontwikkeling." Dus ik ben al jaren in hele goede verhouding met de bestuurders in Groningen, met de heer Paas, zeker als een hele belangrijke partij, in gesprek hoe we dat kunnen doen: door samenwerken met onderwijsinstututen, door energietransitieprojecten en kleinere warmte-uitkoppeling in wijken te doen. Maar bijvoorbeeld het NorthH2-project is echt een project waarmee Groningen hoopt een waterstofprovincie te worden. Wij zetten dat heel graag op de kaart en hebben daar ook andere partijen bij gehaald. Ik noem Equinor, RWE en Eneco.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Dit heeft u duidelijk gemaakt.

Mevrouw **Van Loon**:

Die gesprekken heb ik dus met de heer Paas, maar vaak ook met de burgemeester van Groningen en met andere partijen ...

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Ja, dat heeft u duidelijk gemaakt. Maar ik vroeg u naar het schadeprotocol. Dat heeft u aangegeven.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik heb aan hem vaak gevraagd: "Wat vind je ervan? Zijn er dingen die anders moeten? Wat vind je dat ik daarin kan betekenen?" Dus ik heb zeker aan hem gevraagd, denk ik, hoe hij daarin staat.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

En wie nam het initiatief voor die gesprekken, u of de heer Paas?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat doen we allebei wel, denk ik. We spreken elkaar echt heel regelmatig.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Dat begrijp ik, maar ik vraag nu heel specifiek naar de vastgelopen procedures rondom het schadeprotocol in 2017.

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk niet dat dat het enige thema is dat we daar besproken hebben. Ik zie hem regelmatig. Ik denk dat dit op dat moment ook besproken is en dat ik hem gevraagd heb hoe hij het beleeft, wat er gebeurt in de regio en waar ik kan helpen. Wie precies het initiatief voor die precieze meeting heeft genomen, weet ik niet.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Op de dag voorafgaand aan de ministerraad waarin op 29 maart 2018 wordt besloten om de gaswinning helemaal te beëindigen, ontvangt minister Wiebes een nota van zijn dg, waarin staat dat de oliemaatschappijen even moesten slikken bij dat afbouwpad naar nul. Kunt u dat duiden?

Mevrouw **Van Loon**:

Het was wel een verrassing qua tijdstip, denk ik. Het kwam wel van: goh, minister Wiebes zegt dat we naar nul gaan; dat is toch wel een heel opmerkelijk besluit. Maar tegelijkertijd wil ik herhalen dat wijzelf bij het ministerie een pad naar nul als scenario besproken hadden, ook met Wiebes. Het was een heel gedenkwaardig moment dat dat besloten werd, denk ik. We konden het ook wel begrijpen. Het was ook wel een historisch moment, want waar we daarvoor uitgingen van "het gasveld wordt nog leeggeproduceerd, er zit nog voor honderden miljarden aan inkomsten voor de Nederlandse Staat in, er zit nog veel energie in", is toen echt het besluit genomen: nu gaan we ermee stoppen. Het is een historisch besluit geweest, en een moedig besluit ook, denk ik.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

U geeft aan dat Shell eerder bij de minister een scenario onder de aandacht heeft gebracht om helemaal terug te gaan naar nul.

Mevrouw **Van Loon**:

Ja.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Wanneer heeft u dat gedaan?

Mevrouw **Van Loon**:

Wij hebben in september 2017 met het ministerie -- dat was dus niet met de minister, want die was er toen nog niet -- scenario's besproken over dat het pad naar nul eigenlijk het enige andere scenario is als je niet een veilige, acceptabele winning kan vinden.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
December 2017?

Mevrouw **Van Loon**:

September 2017. Als u wilt, kan ik kijken of ik u de informatie kan doen toekomen, als u die nog niet in uw stukken heeft. Maar ik kan me ook herinneren dat ik samen met de heer De Jong met minister Wiebes, toen hij wel op de stoel zat, heb besproken dat als we werkelijk van de aardbevingen af willen, de enige optie is om naar nul te gaan en dat dat een scenario is om te bekijken. De heer Van Beurden heeft volgens mij in de gesprekken ook aangegeven dat -- ik kan me zelf ook herinneren dat ik dat vaak heb gezegd -- alle scenario's bespreekbaar waren, want dat was die herijking van midden 2017.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

De stukken waar u naar verwijst, hebben wij overigens, dus daar hoeft u geen moeite meer voor te doen. "Even moeten slikken" zou je kunnen duiden als dat het toch als verrassing kwam.

Mevrouw **Van Loon**:

Het moment was een verrassing. Wat ik zei: het was natuurlijk ...

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):
Het ging om het moment?

Mevrouw **Van Loon**:

Hij had dat zelf besloten en het werd ons medegedeeld. Dat is wel een opmerkelijk moment, maar wij konden daar wel achter staan.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Is er door dit besluit om naar nul te gaan minder ruimte voor de oliemaatschappijen om iets te doen aan de regionale opgave?

Mevrouw **Van Loon**:

Nee, zo beleef ik dat niet. Althans, ik denk dat wij als Shell zeker proberen de regionale opgave actief vorm te geven en daar zien dat het niet alleen gaat over geld geven, want in het Akkoord op Hoofdlijnen is er 500 miljoen naar een pot met geld gegaan, maar dat het gaat over actief ontwikkelen. Ik zie niet dat dat gehinderd werd. Wat ik jammer vind, is dat ik er weinig tractie bij de overheid voor heb gekregen. Nu ook nog ben ik met projecten voor de waterstofagenda hard aan het aankloppen of er geen speciale interesse van de overheid is om te kijken of we die projecten niet kunnen ontwikkelen in Groningen. Ik zou daar heel graag meer in doen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

U wilde meer doen voor de regio dan het bedrag dat in het Akkoord op Hoofdlijnen is overeengekomen?

Mevrouw **Van Loon**:

Ja. Ik denk dat het bedrag in het Akkoord op Hoofdlijnen ging over de rafelranden van de schade- en versterkingsopgave, over het punt dat er in Groningen meer aan de hand is dan schade door aardbevingen en dat daar geld voor nodig is. Ik denk dat er voor de economische ontwikkeling van Groningen meer nodig is dan het geld uit het AoH en dat er ook meer nodig is dan alleen geld geven. Dat is het punt, denk ik, waarvan ik sinds 2016 denk: goh, kan er een groter gedeelte van de baten van de gaswinning, van de inkomsten van de gaswinning, ook van de Staat, hierop ingezet worden? Dat blijft een agenda die ik ook nu nog blijf voeren met de overheid.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Over de versterkingsoperatie en ditzelfde moment in de tijd. Steunde Shell de lobby van NAM om de versterkingsoperatie in Groningen te verkleinen?

Mevrouw **Van Loon**:

Nee, ik zou het zo zeker niet zeggen. Wij hebben gezegd dat we altijd de laatste inzichten moesten gebruiken, dus de beste informatie. Toen minister Wiebes zei "we moeten die versterkingsopgave niet meer willen; ik ga dit anders doen; hier komt een reset voor" waren wij wel benieuwd hoe dat zou gaan. We hebben ook gevraagd: gebruik daar de laatste inzichten voor; zorg dat je daar de beste inzichten voor gebruikt. Maar het is uiteindelijk aan de Staat. Wij hadden die regie overgegeven aan de Staat om te besluiten hoe dat vorm moest krijgen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Maar er was een lobby van uw operator om de versterkingsoperatie te verkleinen. Steunde u die lobby?

Mevrouw **Van Loon**:

Nee. NAM zat dus in, denk ik, de uitvoering van: de versterking gaat veranderd worden. De overheid heeft gezegd: we gaan op een knop duwen en we gaan dit anders doen. NAM wilde ook weten: wat gaat er gebeuren?

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Dit was in aanloop naar die pauzeknop. Steunde Shell de lobby om de versterkingsoperatie te verkleinen?

Mevrouw **Van Loon**:

Als ik het mag benoemen dat NAM duidelijkheid wilde krijgen over hoe de versterkingsopgave zich verhiel tot hun aansprakelijkheid. Dus wat gebeurt er met versterkingen zodat huizen veilig worden? Wordt ook echt de veiligheid aangepakt en wordt dat zo snel mogelijk aangepakt? Dat is een lijn die ik zeker steunde en kon steunen. Maar dat de versterking een complexe zaak was waarbij er meerdere dingen dan alleen de aansprakelijkheid van NAM bij elkaar kwamen en dat daar dus modellen gezocht werden door de uitvoeringsinstantie om dat goed te doen in Groningen, kon ik ook wel begrijpen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Maar NAM was het niet eens met de aanpak van Nationaal Coördinator Alders, die gebiedsgericht wilde versterken. Ze wilden juist een objectgerichte aanpak. Dat was de lobby die NAM voerde. Steunde u dat?

Mevrouw **Van Loon**:

Dat ligt volgens mij aan het aanpakken van onveiligheid. Als NAM in die tijd, vóór het Akkoord op Hoofdlijnen, verantwoordelijk is, als zij verantwoordelijk zijn voor het verbeteren van veiligheid, dan wilden zij dat de huizen die onveilig waren zo snel mogelijk aangepakt werden. Als een gebiedsgerichte aanpak of er andere dingen bij halen, betekende dat de opgave steeds groter werd en het daardoor onduidelijker werd wanneer die onveilige huizen dan aangepakt zouden worden, dan was dat een zorg van NAM die ik wel kan begrijpen.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

U schetst graag een context hierbij, maar de vraag was helder gesteld: steunde u de lobby van NAM om de versterkingsoperatie te verkleinen? Zou u die vraag kunnen beantwoorden?

Mevrouw **Van Loon**:

Wat ik steunde, was dat onveilige huizen zo snel mogelijk aangepakt moesten worden. Dat was een vraag die NAM had en een vraag die ik ook van Staatstoezicht op de Mijnen herhaaldelijk heb gehoord. Dat is, denk ik, het dilemma geweest voor de NCG. Dat snap ik ook wel. Maar het veiligheidsaspect gaat over zo snel mogelijk huizen veilig krijgen. Dat is de aansprakelijkheid van NAM en dat steun ik.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

U heeft oog voor beide posities. Maar NAM, uw operator, kiest er duidelijk voor één. Mogen wij hieruit afleiden dat u achter de NAM stond bij de afweging die ze daar maakten?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat, wederom, het punt waar ik achter sta niet zozeer is "de versterkingsopgave moet vergroot of verkleind worden", maar "de veiligheid moet aangepakt worden". Als de manier van versterken vertraagt dat de onveiligheid aangepakt wordt -- en dat is het argument dat ik van NAM gehoord heb en dat ik ook steun -- ...

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Dus: ja.

Mevrouw **Van Loon**:

Nou, ik heb volgens mij net duidelijk uitgelegd waar ik het wel en niet mee eens ben.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Op 8 september 2016 biedt u in de Tweede Kamer uw excuses aan: "Wij erkennen dat de Groningers het overgrote deel van de lasten van de gaswinning dragen, terwijl de welvaart van ons land daaraan te danken is. Ik kan dan ook zeggen: het spijt me." Waarvoor biedt u precies uw excuses aan?

Mevrouw **Van Loon**:

Voor zowel het stuk lusten als lasten. Dus als ik begin bij de lasten: ik heb in de gesprekken die ik in Groningen heb gevoerd echt goed meegekregen hoe ontzettend ingrijpend dit was. Er waren mensen die echt met tranen in de ogen vertellen over dat hun huis herbouwd moet worden, dat er onenigheid in de straat is en dat dat leidt tot depressiviteit bij hun eigen kinderen. Bedrijven ... Bij een boer waarbij ik op bezoek ben geweest, zat de vader te huilen omdat hij ziet dat het bedrijf dat hij aan zijn zoon heeft overgedragen enorme complexiteit krijgt en eigenlijk de schade niet kan herstellen. Dat komt ook omdat de vergunningverlening door de burens wordt tegengehouden, omdat er monumentenzorg is en omdat het contract dat NAM al gesloten had, tegen de tijd dat er iets aangepakt moet worden waarschijnlijk te weinig is. Dat betekende voor die meneer ook dat zijn pensioen heel onduidelijk was. De complexiteit kon ik echt begrijpen door al de verhalen die ik gehoord heb. Ik denk dat wij als medepartij in de gaswinning die aardbevingen heeft gegeven, daar dus ook echt excuses voor aan wilden bieden en sorry hebben gezegd.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

En wat spijt u dan precies?

Mevrouw **Van Loon**:

Het spijt mij dat dit de Groningers is aangedaan.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Zou u dezelfde woorden kiezen als u het nu weer zou doen?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik vind dat nog steeds wel hoe ik ertegen aankeek. Ik vond dat goede woorden. Ik denk dat de lasten echt iets zijn waarvoor excuses op z'n plek zijn. Ik denk dat de lustenkant ... Dat heb ik dus ook in de context van die zin aangegeven. We hebben in Nederland hier allemaal onze welvaart aan te danken. We hebben een goede gezondheidszorg, een goed onderwijs. En toch is Groningen nog steeds voor heel veel mensen een krimpregio. Toch is Groningen nog heel erg bezorgd over zijn toekomst. Dus die twee zaken, ontzettend menselijk leed en heel weinig toekomstperspectief dat het beter gaat, zijn zaken die ik me allebei aantrek en waar ik me allebei heel graag voor blijf inzetten.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat heeft uw excuus bijgedragen aan de situatie van nu?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik heb me geprobeerd zo hard mogelijk in te zetten voor de verbetering van de omstandigheden. Dus ik heb dat stuk van: alles wat we doen, moet uiteindelijk getoetst worden op "wordt het beter in Groningen?". Alles wat we aan acties nemen, wat ik aan acties neem, moet uiteindelijk leiden tot verbetering. Dat trek ik me dus persoonlijk aan. Daar wil ik mezelf ook voor blijven inzetten.

Mevrouw **Van der Graaf** (ChristenUnie):

Wat heeft dat bijgedragen?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat ik daar persoonlijk heb uitgesproken hoe ik erover denk, maar ook namens mijn bedrijf heb uitgesproken hoe ik erover denk. Ik denk ook dat het door mijn bedrijf helemaal gesteund wordt dat we dat blijven proberen en dat we dat blijven najagen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U spreekt veel over hoe u betrokken bent bij Groningen, hoe u zoekt naar draagvlak en veiligheid. Tegelijkertijd, en u zegt het zelf al, is Shell gewoon een bedrijf. Een bedrijf moet geld verdienen. Hoe staat dat in uw ogen met elkaar in verhouding?

Mevrouw **Van Loon**:

Een bedrijf kan alleen waarde creëren als dat maatschappelijk acceptabel is. Je kunt nu geen gezond bedrijf blijven als je geen maatschappelijk draagvlak hebt, maar je kunt ook in de toekomst niet succesvol zijn als dat er niet is. Dus maatschappelijk draagvlak is waarde voor een bedrijf, is van waarde voor een bedrijf. Dus die twee dingen zijn niet losgekoppeld van elkaar; die horen bij elkaar.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Welke rol speelt het geld verdienen dan in alle strategische keuzes die rondom Groningen de afgelopen jaren gemaakt zijn en de komende jaren gemaakt moeten worden?

Mevrouw **Van Loon**:

Laat ik weer herhalen dat wat ons betreft al het geld naar Groningen gaat, dus niet bij Shell als bedrijf bij de aandeelhouders terecht komt, maar gebruikt wordt voor schade en versterking. Wat er over is, willen wij graag investeren in projecten. Zo staan we erin. Voor ons is prioriteit één de situatie verbeteren. Prioriteit twee is daar hele duidelijke afspraken over maken, onder meer met de overheid. Prioriteit drie is het geld, dat wij uiteindelijk willen laten landen in Groningen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Is het u en Shell de afgelopen jaren gelukt om de veiligheid in het gebied te verbeteren?

Mevrouw **Van Loon**:

We weten pas of het veilig is als alle huizen zijn geïnspecteerd. Daarover ben ik het met de heer Paas eens. Ik denk dat de beslissing om het Groningenveld te stoppen zeker gaat bijdragen aan de risico's, aan de aardbevingen. Maar op dit moment weten mensen in Groningen nog steeds niet of ze in een veilig huis zitten. Dat is prioriteit nummer één.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Is het maatschappelijk draagvlak verbeterd?

Mevrouw **Van Loon**:

Ik denk dat het nu nog te vroeg is om te zeggen, omdat we er nog niet zijn. Ik merk wel in de gesprekken die ik heb in Groningen dat het op prijs gesteld wordt dat ik er ben, dat ik luister en dat ik m'n best doe, en dat het ook zeker op prijs gesteld wordt dat we samen aan een gezamenlijke toekomst werken. Ik hoop dat dat helpt aan het maatschappelijk draagvlak voor Shell.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Bent u van mening dat de gaswinning in Groningen uiteindelijk wordt teruggebracht om redenen van technische veiligheid of om redenen van de beleving van de veiligheid?

Mevrouw **Van Loon**:

Nou, ik zou die twee dingen niet zo precies willen zeggen. Ik denk dat het gaat over veiligheid. Er zijn modellen, maar dat zijn statistische modellen. Je weet pas of iets echt veilig is als je weet hoe zo'n huis gebouwd, verbouwd, gerenoveerd of wat dan ook is. Dus uiteindelijk moeten we dat weten. Dat

neemt niet weg dat het natuurlijk voor mensen zelf ontzettend belangrijk is dat ze zich ook veilig voelen. Daarvoor is dit randvoorwaarde nummer één: die inspecties en weten dat je huis veilig is. Maar ik denk dat het stoppen van aardbevingen, ook al is je huis veilig, ook bijdraagt aan veiligheid bij mensen. Zo zou het bij mij ook zijn.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

Wat is het verschil tussen hoe Shell en hoe NAM heeft opgetreden in het verbeteren van de veiligheid?

Mevrouw **Van Loon**:

NAM heeft heel lang vertrouwd op heel veel technische kennis. NAM heeft natuurlijk ook een enorme historie van veel technische kennis en heeft ook, denk ik, echt het juiste willen doen en proberen uit te rekenen, te modelleren: wat is er aan de hand? Maar het zijn maar modellen. Uiteindelijk is er heel veel discussie ontstaan over modellen en over welke acties er plaats moeten vinden. Ik denk dat wat ik heb geprobeerd te doen, is op een gegeven moment zeggen: "Hier gaan we niet meer uit komen. We moeten niet proberen hier te blijven zoeken naar wie het hier bij het rechte eind heeft. We moeten zorgen dat dit stopt." Dat is de reset die we hebben geprobeerd te geven.

Mevrouw **Tielen** (VVD):

U gaf straks al aan dat er ook een waterstofagenda is. Er wordt veel gedaan, ook aan publiek-private samenwerking. Welke leerpunten neemt Shell mee uit de ervaringen rondom gas in onder andere de waterstofagenda die voorligt?

Mevrouw **Van Loon**:

De twee belangrijkste zaken zijn ten eerste dat het transparant moet, dus dat als je dit aangaat, het heel duidelijk is hoe je het doet en welke rol je speelt. Dus ja, er is goed overleg met partijen als TenneT, Gasunie en de lokale spelers. Maar we hebben er ook andere partijen bij getrokken: RWE, Equinor en Eneco. Ik denk namelijk dat er heel veel geïnvesteerd kan worden in Groningen en dat die andere partijen daar ook aan kunnen bijdragen. Wij willen dit dus zeker transparant doen. Het is ook een vraag aan de overheid. Zeg maar hoe je dat dan wil organiseren. Hoe zou je dit aan kunnen jagen en kunnen versnellen, waarbij we wel aan die criteria voldoen? Het tweede stuk is dat het met de regio moet, dus heel veel overleg met de bestuurders uit de regio. Dat doen we ook, niet alleen met de bestuurders, maar ook met

de daar aanwezige industrie en bedrijven om te kijken hoe we die economische ontwikkelingen met mensen daar ook echt op kunnen starten en aan kunnen jagen.

Mevrouw **Tielen** (VVD):
Meer dan in het gasdossier is gebeurd?

Mevrouw **Van Loon**:
Ja. Ik denk dat daar wel heel duidelijke lessen zijn. Je moet dit samen doen met de lokale mensen, vragen wat hun criteria zijn en hoe zij het willen zien, en je moet het transparant doen.

De **voorzitter**:
We zijn uitgevraagd als commissie. Dank voor uw medewerking.

Mevrouw **Van Loon**:
Dank je wel.

De **voorzitter**:
Ik verzoek de griffier om u en uw steunverlener naar buiten te geleiden.

Het volgende verhoor zal straks om 13.30 uur aanvangen. Dat is het verhoor met de heer Van Hoogstraten, de CEO van Energie Beheer Nederland.

Sluiting 12.48 uur.